І. САССЕНБАХ.

Бібліотека Домова
Йосифа Кочана
Chicago, Ill.
Ч. ----------

ІЛЮСТРОВАНА

СЬВЯТА ІНКВІЗИЦИЯ

ПРИВАТНА БІБЛІОТЕКА
ОСИПА І АНАСТАЗИЇ КОЧАН
ЗДА

ВІННІПЕҐ, МАН. 1919.

Накладом „Руської Книгарні"
848—850 MAIN STREET. — — — — WINNIPEG, MAN.

ВСТУП.

Найтемнїйші картини в історії сьвіта суть ті, які описують фанатизм релїґійний. Ані бажанє власти, ані жадна пристрасть нїколи не були до тої степени шкідливими і не позіставили по собі так смутних споминів. Наколи бажанє власти і хотїнє суть в змозї приглушити людскі чувства тільки у поодиноких індивідуах, фанатизм може заволодїти поглядами і дїлами цїлого народа. Він нищить всякі природні чувства, властиві кождому чоловікови: любов супружеска, родинна, материньска заникає за острим подувом того відразливого опутаня.

Найлїпшим сьвідоцтвом шкідливого впливу фанатизму є істория інквізиції, представляюча нам так смутну картину, яку собі трудно виобразити. На картині „варварських" середновічних часів заступниками Бога любви, а побіч них представителї сьвітських властий котрі користають з нагоди, щоби збогатити ся і свою власть розширити. При тім труд но розріжнити що було головним чинником: чи фанатизм і нечатливість служити Богови, чи хотїнє і бажанє земских посїлостий. Додатковою декорациєю картини становлять огненні костри ,темні вязниці, зруйновані доми, знаряди тортур, бичованє і тим подібні річи. Розносить ся неприятна вонь спалених тїл людских, змішана з випарами розкопаних гробів.

Католицька церков від давен давна назпвала себе одиноким віроісповіданєм, що провадить до спасеня, а зглядом других виказувала найвисшу нетолєранцию. Від свого основаня відзначала ся киданєм клятв на людий що інакше думали, навіть і таких, котрі тільки незначно відступали від єї науки. Вже в перших столїтях христіяньскої ери появляли ся відмінні погляди в річах віроісповіданя, а навіть самі наслїдники апостолів чули ся змушені виступати проти єреси. Тоже отцї церкви в перших трех столїтях звертали ся

проти єреси. Поліґарп на запитанє ґностика*) Маркіяна чи не знає його, відповідає: „знаю тебе, єдинородний сину діявола.” Ігнатій називає єретиків отруйним зїлєм і звірятами в людскій подобі. Юстин і Тертуліян бачили в науках єретиків тодїшні підшепти діявола і т. д. Подібно до своїх попередників і пізнїйші отцї церкви провадили ся аж до теперішних часів. Переслїдованє єретиків уважає ся за слушне і пожадане. Єсли тепер не палять на кострах то тільки тому, що не посїдають до сего власти. Віддайте католицкій церкві єї давну власть, а побачите чудеса.

Католицька церков має ту прикмету що уважає за обовязок ширити свої доґми поміж приклонників инших релїґій, але скоро другі запускають ся в єї загороду, сейчас кричать „ратуй і лови.”

Папский престол, що узнає себе за осередок христіяньскої віри і за таких уважаний всїми католиками, доперва в пізнїйших часах дійшов до великого значіня. Особливо папа Николай I. розширив власть римского епископа. Як довго церковна власть не була єще сконцентрована в Римі, так довго не було можливим рішучо і систематично виступати проти іновірців; можливим було тільки переслїдованя поодиноких осіб. Легко отже зрозуміти, що в границях громади церковної відступники бували карані і то в най давнїйших часах, тим більше не можна заборонити жадній христіяньскій громадї виключати тих членів з громади, котрі у всїм були згідні з поглядом громади.

Инакше справа виглядала коли папа зістав головою епископів і коли потрафив розпросторонити свій вплив також і на сьвітскі власти. Прийшло до того в той спосіб що пануючі або через пересадну релїґійність з власної волї узнавали вищість папів або були змушені до того своїми релїґійно сфанатизованими підданими. За приклад першого може послужити між иньшими сьв. Людвик, а другого — Ґенрик IV. путник до Каноси. З заграбленєм папами сьвітскої власти, та зійшла на звичайного наймита релїґії. Що папа або його представителї розказали, мусїло бути випов-

*) Гностиками називали тих людий, котрі в перших віках христіяньства опирали свою науку на пізнаню Бога, а котрих відкидали від церкви.

нене без найменших застережень. Наколи сьвітска власть в той спосіб віддала ся на услуги духовної, тійже не перешкаджало нїчого, щоб вийти з округа церковних кар. Осьмілили ся поступати дальше і вимусити без'услівний послух при помочи сьвітских кар. Постарались про се, щоби відступство було признане за злочин проти горожаньских прав — що і осягнули.

Автор.

Сьвята Інквізиция.

Переслїдуванє до кінця XII. столїтя.

Іспаньский інквізитор Парамо, уважає що початок церковних судів належить шукати єще в раю. Після него Бог Отець є першим інквізитором, а засуд Його на Адама і Еву мав послужити за взір для пізнїйших інквізиторів. Ґаньбяча одежа в яку убрано в пізнїйших часах єретиків, мала пригадувати зьвірячу шкіру якою прикривали себе перші родителї, а конфіската майна мала означати вигнанє з раю. Ґенеольоґічне дерево інквізициї, допроваджає він аж до Івана Хрестителя, приписуючу ту гідність Мойсейови, королеви Давидови і другим.

Другі писателї не заходять аж та далеко, вдоволяючи ся заледви пізнїйшими апостолами. Що ті послїдні були проти єретиків, згадалисьмо вже перед тим, як також і про отців церкви в перших столїтях.

Не можна однак се ще уважати за переслїдованє єреси, бо властиво всегда правдиві христіяне були переслїдовані. Но недовгім часї коли римский цїсар Константин підніс христіяньску релїґію до гідности релїґії державної (300 літ по рожд. Христа) розпочали ся переслїдованя Жидів єретиків і визнавців давних божків. Перехід з віри христіяньскої на жидівску був караний; руйновано церкви Арян*) і Донатистів, заборонено їм сходити ся, епископи їх зістали прогнані а письма спалені. Що Константин поширав христіяньску церкву не з релїґійного переконаня, але тільки з полїтичного згляду, найлїпше доводить сей факт, що доперва на короткий час перед смертю (337 р.) казав себе охрестити.

*) Визнавцї Арія в Александриї — Аряне — не вірили що Христос є рівний Богу Отцю, бачили тільки в нім подобіє Бога.

Хрещене отримав він з рук аріанського епископа Евзебія, хотя виступав він проти тої секти. В році 382 римский цїсар Теодозий видав право проти Манїхеїв що змішали вірування східні з христіяньскими. На основі того права чекала їх утрата житя і конфіската маєтку на користь держави. Удержувано шпіонів для викритя тих, котрі хоронили ся перед переслїдованєм.

Перше страченє єретиків, в котрім клєр брав безпосередну участь, мало місце відай у Трискивілїянів в 385 році, відбуло ся на нїмецкій земли в Тревірі. Таким робом Тревір вславив ся вже далеко вчаснїйше, заки сьвята одіж доказала великих чудес і впровадила в подив цїлий сьвіт, не тільки через ті чудеса о скілько через товпи вандруючих там путників.

Від того часу аж до кінця XI столїтя напотикаємо всюда поменші переслїдованя єретиків. Кождий епископ користав зі своєї власти, щоби тільки побільшити їх підозрінє. Особливо зросла сила духовеньства; вплив його на люд був неограниченний та і сьвітскі пани дійшли до переконаня, що їх полученє ся з клєром не остане без користи.

Князї надавали їм один привілєй за другим, а що попи нїколи не погорджають земскими добрами, отже річ природна що они степенно приходили до посїданя великих богацтв, а рівночасно до що раз сильнїйшої сьвітскої власти. Епископи і старші чини стали ся сьвітскими князями.

Задля посїданя сьвітскої власти духовеньство покористовувалось подвійно збруєю зглядом своїх противників. Получило меч духовний зі сьвітским і потрафило досконало володїти ним. Звичайно говорить ся; чим дальше в лїс, тим більше дров отже подібно росла сила клеру. Переконанє о висшости римского пани над всїми князями землї змагало ся що раз більше; найвисшого значіня досягло за Григорія VII. і Інокентія III. Захованє папи зглядом постоянних князїв і люду не випливло цїлковито з хвилевого гумору одного з володїтелїв римскої столицї але з пляну систематичного дїланя. Хотяй клєр володів майже всею сьвітскою властию, однак найбільша його сила полягала в духовних средствах. Сї послїдні вимагали, щоби посполство добровільно їм підлягало.

Церковна баніція себто екскомуніка після значіня церкви є урочисте виключенє з церковної громади, получене з виклятєм. Екскомунікований мусить зірвати всякі зносини з церквою, не може брати участи в богослуженях, приймати причастия, мати християньский похорон і т. д. Для релігійних осіб було се страшною карою, відбували они найтяжші покути і упосліджења, щоби тільки вернути до церкви. Найстрашнійше було се, що баніція церковна в середних віках мала велике і сьвітске значінє. Обтяжений баніцією тратив право горожаньства; не міг займати жадного публичного уряду і тратив всякі приналежні йому права. Вітцеви відбирано дїти, урядникови уряд а князеви його достоїньство. Тому що задля екскомуніки князї тратили послух своїх підданих, папа покористовував ся великим вплывом на них, міг їх нагинати до своєї волї, словом казав їм танцювати, як він заграв.

Попи уміли удатно розбудити ненависть люду зглядом екскомунікованого князя і підбурювати його. Щоби вимогти послух мали они єще сильнійше средство а головно клятву (інтердикт), котра забороняла всї відправи релігійні в цїлім краю, або в котрійсь його части.

В роцї 1073 засїв на папскім престолї Гільдебранд, котрий назвав себе Григорієм III. Від него зачинає ся нова доба історії церкви. Рим станув на найвисшім степени своєї могутности. Князї дрожали перед клятвою і заховували ся дуже покірно. Престоли сьвіцкі мали таке значінє, яке потрібне було папі, князї знову підношено або знижуване після вподоби. Вже попередно папи а особливо Сильвестер II., вказували на конечність освобожденя сьвятої землї, Палестини від Турків.

Мимо незгідности яка була в західних краях, Григорій VII. постановив в 1074 р. урядити хрестоносну виправу проти Турків. Смерть перешкодила йому в здїйсненю того наміру а наслїдник його Урбан II. оголосив в 1095 р. се рішенє в Clermont (у Франції) на церковнім зібраню. Старання папи зістали увінчані ненадїйною вдачою. Розпочали ся повні пригод воєнні виправи до східних земель — походи хрестоносні. Ті походи предприняті в імени віри, проти іновірців, тревали два столїтя. Нищили они не тільки ті землї,

котрими переходили, але і ті, з котрих виходили, при тім знатне число людий лишило своє занятє щобы шукати пригод. З тих вправ зросла в значній мірі ненависть до єретиків.

Єсли кат. церква була в змозї виступати проти народів, тим легше прийшло ся їй нападати на єретиків в християнских краях. Вже і таке лучало ся, що папа жадав під присягою від князя, щоби в своїх посїлостях не тримав єретиків.

По смерти Адриана IV. (7 вересня 1159 р.) наступили подвійні вибори. Італійцї були тодї подїлені на сторонництва. Проти цїсарскої партиї стояло сторонництво протеґоване Францією. Оба сторонництва старали ся осадити вибраного свого чоловіка на папскім престолї. Сторонництво цїсарске попирало Віктора IV., противники знову Александра III. Сей послїдний був змушений опустити Рим і удав ся до Франції. Тут зістав принятий Людвіком VII. і Генриком II. з Анґлії з великим почестями, що сильно вдоволяло божого намісника.

Папа Александер III. хотя узнаний за папу Францією, знайшов ся в самім огниску єреси. Полуднева Франция з давен давна була податним ґрунтом для єреси. Вчаснїйше розвинуло ся тут рухливе, умислове житє. Погранична людність північної Іспанії і північної Італії тоже значно відступила від засад католицкої церкви. Хотя Александер мав богато клопоту з противниками, щоби утримати ся на становиску не забув однак і про єресь. В 1162 р. скликав він синод до Montpellier (у Франції) і заказав так князям як і народови спротивляти ся такому поступованю зглядом єретиків, яке він узнасть за відповідне. Синод постановив: що кождий князь, котрий відмовить виміреня кари увязненому єретикови в обсягу його посїлостий, зістане узнаний за єретика. Не треба вже додавати, що екскомунїка спадне на єретиків і їх оборонців.

Але папа не вдоволяв ся ескомунїкою єретиків, їх сторонників і оборонців. Осьвідчив, що всї приватні з'обовязання зглядом єретиків суть не важні. Заохочував до ружія аби винищити єретиків і обіцював відпущеня ґріхів тим, котрі би пішли проти них. Жадав, щоби папи підчиняли своїх

підданих єретиків в невільників і забирали їм майно. Тим знову всїм, котрі підуть проти єретиків обіцяв папа всїлякі уласкавленя привілеї, відпусти, подібно як хрестоносцям.

В році 1163 відбув ся з'їзд в Tours, в котрім окрім папи брало участь 17 кардиналів, 124 епископів, 414 ігуменів і множество попів і сьвітских осіб. Се були властиво уродини інквізицийного переслїдованя єретиків; до сего часу карано явних єретиків, а тепер постановлено шпіонувати критих.

За наслїдника Александра, Луки II., відбув ся синод в 1184 р. в Вероні (Італії) в присутности нїмецького цїсаря Фридерика Барбароси. Синод сей є визначним в дїях інквізиції. Епископам припоручено слїдити за єресию. Fleury, (Француз), уважає сей синод за властивий початок інквізиції. То твердженє має богато рації; однак не годить ся приняти один рік за еру повстаня інквізиції.

Змій, званий інквізициєю, розвивав ся в так винятковий спосіб що трудно є докладно означити властивий єї початок. Рівночасно наради в Tours, синод в Вероні, як і заінтересованє ся справами інквізицийними „побожними" Домінїканами, можна уважати за початок інквізиції.

Чесні отцї зібрані на синод в Вероні, рішили що на катарів і на милостинцї в Lyon, взагалї на всїх єретиків повинна бути наложена баніция. Повинні бути екскомунїковані тоже всї ті, котрі без дозволу публично проповідують або ширять блуди, назначуючи инакше чим римска церков в питанях причастія, хрещеня, відпущеня гріхів і т. и. Подібно повинні підлягати карі і оборонцї єреси. Дальше зістало рішене: єретик духовний з початку повинен бути усунений з духовного званя а если не відкличе, має бути відданий в руки сьвітскої власти; єретик сьвітский, котрий не відкличе, підлягає сьвітскій власти для вимірења кари.

Підозрілі, котрі не старають ся очистити перед епископом, уважані суть за явних єретиків. Если хтось, вирікши ся своєї єреси, а знову до неї повертає, то з ласки вільно йому буде по раз другий відкликати, если однак сего не вчинить, відданий зістане сьвітскій власти.

Маєток осуджених попів переходить на власність тої церкви, при котрій він сповняв свій уряд. Той де-

крст проти єретиків повинен бути все як новий, оголошуваний епископами при всіх церковних празниках і взагалї все, коли тільки трафить ся нагода. Ті епископи, котріби тое занедбували зістануть відсунені від духовної служби на три роки. Дальше рішенє звучить так: „Ідучи за радою епископів і за згодою цїсара і панів його двору додаємо, що кождий епископ, сам у своїй особі або тоже за посередництвом свого архидіякона або иншого відповідного заступника — найменше раз до року очистить ті части свої диецезиї, в котрих мешкає найбільше єретиків після поданих відомостий. Хто не очистить ся з підозріня або верне до єреси, той зістане укараний епископом після відповідних прав."

Дальше: "Сьвітска власть всякого рода вельможі, ґубернатори, конзулї, судиї, і тим подібні, мають приречи під присягою, під загроженєм утрати своїх урядів і гідности, що будуть застосовувати до єретиків всї права і кари. Всї оборонцї зістануть напятновані аж до смерти, позбавлені чести і не будуть могли виконувати жадних чинностий, анї бути посередником або сьвідками."

Таким робом за згодою нїмецького цїсара Фрндриха Барбароси сьвітскі уряди були обовязані стати ся наймитами духовеньства. Без того инквізиция не була би осягнула так великої могутности.

Рішенє вероньского синоду було оголошене в Араґонії, провінциї инианьскій за старанєм папского леґата Ґрнгорія St. Angielo. Альфонс II. з Араґонії, властитель земель положених на північ від Піренеїв, видав 1194 р. розказ: видалити всїх Вальденсів, милостинців з Lyon, (Франция) і всїх иньших єретиків. Рівночасно заборонив він всїм піддапим давати поміч вигнаньцям під карою утрати майна або подібно карати як за образу маєстату. Речинець видаленя єретиків був назначений до 1 листопада: коли по укінченю того речинця найде ся еще який єретик, то вільно знущати ся над ним, щоби тільки не забити його або не скалїчити. Pedro III. спн вище згаданого короля, повторив той разказ в три роки пізнїйше.

В тім часї в Анґлії тоже вже переслїдувано єретиків. В 1160 р. на нараднім соборі в Oxford згадано о наверта-

ню єретиків. Тих, котрі не хотіли навертати ся переконувано сьвітским гнетом. Щоби їх лїпше пізнати прищікано їм чоло горячим желїзом. Роздягнених до половини гонено по улицях і бито різками. Ніхто не мав права дати їм поживи або схоронисько. Той знак випалений на чолї уповажняв кождого безкарно знущати ся над напятнованим. Дім, в котрім єретики затримали ся мусїв бути збурений а знаряди уживанї ними спалені. Один піп з одушевленєм описує: була се зима коли гонено тих нещасливих, мороз був незвичайно сильний, мимо сего нїхто їх не приняв до дому і ті неприятелї римскої церкви гинули з зимна і голоду під голим небом. Якаж то христіяньска любов повіває з подібних слів божого слуги.

Видимо отже до чого фанатизм доводить людий, хотя все тое є єще нїчим в порівнаню з пізнїйшими богатирскими чинами.

Дальші переслїдуваня аж до часу, коли Домінїкани взяли інквізицію у свої руки.

Іннокентий III. один із найзнаменитших панів осїв на папскім престолї 8. сїчня 1198 р. в 37 році житя. Хотїв він визволити ся цїлковито з під впливу, який 2-ий цїсар нїмецкий мав до того часу в Римі і сейчас в день свого вибору змусїв цїсарских префектів в Римі до зложеня пошани. Начальники іменованї цїсарем зістали з повсюда усунені. Що раз то нові землї здобував той папа для держави церковної.

Іннокентий був приклонником монастирів вже істнуючих і установив богато нових. Він зрозумів, що сила римскої столицї буде зростати при помочи без'услівно послушного війска.

В 1203 р. Іннокентий припоручив двом монахам кистерсам., Петрови з Chateauneuf і Рудольфови з монастира Frontfroite в нарбоньскій Галї виступити проти секти Альбіґензів*). Тамошні духовні князї отримали остре

*) Альбіґензи — секта в полудневих провінціях Франції так названо від міста Альби.

припоручене, щоби приняти папских послів з найбільшою гідностию і помагати їм в їх предпринятю о скільки змога. То само бажанє відносило ся і до сьвітских маґнатів, котрим тоже наказано помагати двом братчикам карати єретиків і проганяти їх з краю.

Слїдуючого року папа іменував двох згаданих братчиків на папских леґатів а тоже і опата Армольда з Citeau ставляючи їх цїлком незалежними від епископів. В номінацийній буллї до опата висказав ся, що рішив віддати справу нищеня єреси законови Кистерсїв. Розказав опатови предприняти всї можливі средства до наверненя єретиків на католицьку віру, а тих, котрі не хотїли би тому пічиняти ся, казав по екскомунїді віддати в руки сьвітскої власти, для вимірення кари. Три братчики навернули дуже мале число єретиків. Арнольд скликав в 1206 р. часть свого закону, щоб порадити ся над дальшим переслїдуванєм єретиків. В тій нарадї взяли удїл два Іспанцї, котрі вславили ся відтак своєю ревностию в наверненю. Се був епископ з Осми і Домінїк де Гузман пізнїйший сьв. Домінїк, титулярний парох катедри сьв. Авґустина і заступник ігумена тої катедри. Сей послїдний по поворотї епископа дістав дозвол позістати у Франциї, щоб навертати єретиків. Був він там до 1215 року а відтак разом з епископом з Тульози пійшов до Риму.

Петра з Chateauneuf зненавиджено за його виступи та що за се він мало не переплатив житєм 15 сїчня 1209 р. Побожнї католики обурили ся за се дуже і помогли Арнольдови зміцнити його становиско. Він припоручив Домінїкови і двайцяти монахам оголосити хрестоносну виправу проти єретиків і обіцяв відпуст тим, хто возьме удїл у війнї.

Хрестоносне військо, зібране проти відступників, числило більш 100 тисяч людий з епископом на чолї. Була то банда розбишак, котрі брали удїл в походї будь то з охоти до грабежи, будь-то в цїли одержаня церковної ласки. В якім степени розбіглась банда розбишак, доводить судьба міста Beziers. "Не щадилисьмо жадного стану, нї пола, нї віку. Двайцять тисяч голов скотило ся від наших мечів, зрабовалисьмо і спалилисьмо цїле місто. Дивно розярпв

нас той суд Божий." Так доносив Арнольд папі. Аж в 1226 році, удало ся зломити упір єретиків.

На рік перед смертию в 1215 р. скликав Іннокентий собор до Літерану, на котрім докладно обговорено прогнане єретиків. Участь брав також і сьв. Домінїк і представив свій проєкт папі, аби установити такий духовний чин, котрого задачею було-б навертати єретиків. Іннокентий згодив ся на се і післав його знова до Тулюзи (Франция), щоби для нового чину виробив дозволені церквою права. Коли слїдуючого року повернув до Риму наслїдник Іннокентого Гонорій III. затвердив той чин 22 грудня 1216 р. Цїлею закона було навертати єретиків. Справи іквізиційні належали ще до епископів і постепенно з бігом часу переходили в руки Домінїканів.

Переслїдованє єретиків в полудневій Франції не мало пожаданих успіхів. Папа відкликав своїх делеґатів, приписуючи їм нехайство, а на їх місце вислав кардинала Романа. Той леґат змусив короля Людвика VIII. щоби станув на чолї хрестоносного війска і виступив проти панів, котрі спомагали єретиків. Тим часом король помер, а в недовзї по нїм і папа. Наслїдником короля зістав його син Людвик IX. святий, а наступником папи Григорій IX.

Новий папа був ревним приклонником сьв. Домінїка. Інтересував ся дуже інквізициєю і старав ся дати єї сильну основу. Людвик IX. не без причин зістав піднесений до гідности сьвятого, бо заслужив собі на той титул переслїдованєм єретиків.

Новому легатови папскому посольство повело ся лїпше чим його попередникам. Двайцятьлїтна війна так знищила край, що і князї і люд бажали спокою. Такий настрій і побожні намірн Людвика були на руку леґатови, навіть ґраф з Тулюзи, котрий доси сильно попирав єретиків, оьвідчив готовість вигнанти їх зі своїх посїлостий.

В 1229 р. зістав скликаний собор до Тулюзи під протекторатом папского леґата. Рішеня, які тодї запали зглядом єретиків були справдї ті самі, які постановив вероньский і літераньский собор. Наказано епископам знову вязнити єретиків і в ріжних місцевостях мати довірочних людий, котрі під присягою з'обовяжуть ся доносити о відступниках.

Всї хлощї від 14-го року житя і всї дївчата від 12-го року мусїли присягати що позістануть вірні католицкій вірі і видавати будуть єретиків в руки власти. Та присяга мусїла повторювати ся що два роки. Хто відмовить присяги, буде підозрілий о єресь, тоже і той хто що найменше три рази в роцї не буде ся сповідати і причащати. При тім заказано Ляіком читати Сьвяте Письмо на рідній мові.

В Іспанії старав ся папа тоже виступати проти єретиків. В листї (breve) з дня 16 червня 1205 р. позволив королеви Араґонії Педро, привластити собі всї землї, забрані відступникам. Власність єретиків належала до церкви і тому король не міг розпоряджати ся тою ж після любоволї. Також робив папа закиди кастилїйскому королеви за те, що той обдарив ласкою декотрих Жидів і Маврів.

Під конець тої доби, Німеччина була тоже місцем переслїдуваня єретиків. В роцї 1209 епископ зі Страсбурґа товаришив нїмецькому цїсареви Оттови IV. в подорожи до Риму. Епископови придано кілька братчиків, як інквізиторів в його диецезнї.

Се товариство перебуваючи заледви 3 лїта в краю, датна до єреси понеже часто сходила ся з людьми дооколи спалило 80 Вальденсів. Людність Альзациї була дуже почними де перебували єретики. Увязнено тодї 500 єретиків і виточено їм процес. Епископ настрашений також великою цифрою, видав розказ, щоби не обходитись надто остро з вязнями. Монахам удало ся навернути невелике число єретиків. Однак 80 осіб, між котрими було 23 женщин і 13 духовних позістали вірними свому переконаню і зістали спалені на приказ тодїшного сьвятого отця-папи. Кинено їх до льоху, де був розложений огонь. Половина маєтку їх перейшла на власність закону Домінїканів, а половина до сьвіцких властий.

Яко подає хронїка Домінїка з Кольмару в р. 1215 знову спалено єретиків. В слїдуючих роках уряджено на них облави в Thuryan. В тім часї припадають тоже переслїдованя хлопів у східній Франциї, котрі заховали цїлковиту незалежність і не хотїли піддати ся ані державному війскови, ані попам. Григорій IX. оголосив проти них хрестоносну виправу.

Перейдім тепер до церковної держави. Легко додумати ся, що тут були ріжнородні погляди що до віри, понеже богате і розпустне житє папского двора і епископів надто кидало ся в очи людности.

Поступованє таке, будучи в такій суперечности з християньскою наукою, казало богато додумуватись і для того секта Патарені, що виступила проти сьвітскої церкви, мала велике поважанє. Річ природна що Іннокентий IV. котрий так ревно переслїдував єретиків в инших краях, не кормив і їх у себе хлїбом і медом. Незпаний лїтописець тодїшних часів, як наочний сьвідок, так оповідає о поступованю Іннокентия у своїх землях: В десятім році свого понтифікату, наш найсьвятїйший отець опустив місто (Рим) і удав ся до Viterbo, де людність приняла його з великою радостию і поважанєм.

Зараз предприняв він средства проти Патаренів, котрими було переповнене цїле місто Viterbo. Зі встидом треба було признати, що єретики були під самим носом Риму в обсягу посїлостей Петра; далоб ся тут навести слова зі Сьвятого Письма: Витягни перше полїно з ока твого, а потому скалку з ока брата твого. Патарени однак повідомлені про прибутє папи, ратували ся утечею. Папа прикликав до себе епископа і духовеньство мійске і розказав чинити острі пошукуваня.

Доми переслїдованих Патаренів зістали зрівнані з землею, їх маєток забраний в користь ряду, пильно слїджено за найменше укритою власностию. Відтак на загальнім зібраню духовеньства і люду папа оголосив слїдуючий декрет: „Кождий єретик, а головно кождий Патарен, котрого найдуть в посїлостях сьв. Петра, зістане невідклично схоплелений і відданий в сьвітскі руки для вимірења справедливости шісля найострійших прав. Його власність зістане подїлена на три части: одна часть дістане ся тому, хто притримає єретика; друга судови, котрий видав засуд; трета для загального ужитку. Дім єретика зістане зруйнований так, щоби не можна було його відбудувати, місце знову се має бути замінене на гноєвиско. Хто окаже ся приятелем єретика, тому забере ся четверту часть його маєтку на користь держави. Хто по раз другий поповнить таке переступство,

той мусить опускати край. Протектор єресн не має права оскаржувати ся, може бути однак оскарженим через кого небудь другого. Анї рицар, нї адвокат, нї судия не може йому чинити жадні услуги під загрозою утрати займленого уряду. Жаден духовний не може вставляти ся за ним, анї приняти жадного дару. Кождий уникає їх як цїлковито виключених."

Так поступав намісник Бога любови і таке поступованє було уважане за загальне право. Право тоє читано кождому горожанинови рік-річно при чім мусїв він присягати послух.

За Григорія IX. Альбіґензи розмножили ся в цїлій північній Італії аж до Риму, хотя згинуло вже їх богато тисяч на кострах, однак не удало ся стримати їх науки. З тої причини Григорий IX. видав в 1231 р. буллю проти єретиків, котрі заострили єще більше права доти видані.

Сенатор Аннїбаль, що провадив съвітскі справи в Римі враз з другими членами ряду, видав тоже права проти відступників для приподобаня ся свому настоятелеви папі. Ті права наказували сенаторови римскому вязнити єретиків а головно тих, котрих відкрили інквізитори Апостольскої Столиці або инші католики і карати по вісьмох днях після засуду.

Григорий IX. ніслав той розказ враз зі своїм митрополиту в Медіолянї і другим епископам, щоби виконали його з цїлою докладностию. Цїсар Фридрих II. відновив тоже своє розпорядженє, що тикало ся єретиків а головно право проти безбожників. Они мали бути карані або огневою смертию або завдяки уласкавленя епископа відтинанєм язика, щоби не могли говорити проти науки церкви.

Інквізиция у Франциї.

Домінїкани поволи обняли всї інквізиційні справи. Першою точкою закона було навертати єретиків. Домінїкани не були придавані епископам до помочи. Понеже епископи мали право, щоби делеґати їх заступали, то задля без настанного заступства епископів Домінїкани провадили уряди інквізиторів.

В 1234 році трафляємо на двох Домінїканів інквізиторів, що провадили своє діло в Тулюзі. Наложено покуту на богато людий, що викликало обуренє і обох інквізиторів вигнано з міста, в котрім перебували не цілий рік. Григорий IX. великий протектор Домінїканів видав в 1235 р. виразний розказ прилученя знову до церкви декотрих міст занятих єретиками або підозрілими. Вже всюди тепер находимо попів по більшій части членів товаришів законних занятих справами інквізиції. Однак Іннокентий IV. повірив інквізицийні справи цілковито Домінїканьскому законови в році 1248 і в breve до Домінїка Rajmunda з Pennafort осьвідчив, що рішив віддати справи винищеня єретиків специяльно тому законови. Приглянув ся він добре пожиточній дїяльности закона, котрого начеб саме провидїнє призначило до сеї цїли.

На місце тих двох Домінїканів вигнаних з Тулюзи в 1235 р. прийшли в недовзї другі. До одного з них вислав папа Григорій IX. лист, в котрім досконало уявляє ся доброта намісника Христа: „Понеже з обовязку — пише він — що тяжить на нас, повиннисьмо викинути ті каменні ідоли з Божого царства і поборювали після наших сил ті дикі звірята, то віддаємо в твої руки меч слова Божого. Поступай після слів пророка і не тримай меча осушеного з крови, але загрітий ревностию до католицкої віри, маєш напасти сей час „Фінею" се стухле гнїздо єретицке. Слїди уважно за єретиками, їх прихильниками і оборонцями і карай тих, котрих після повисше даних всказівок узнаєш за виноватих. Застосовуй ся до каноту і розпоряджень, які видалисьмо для пострахy єретиків і там де потреба уживай сьвітскої помочи."

На бажанє Людвика Сьвятого, Александер IV. назначив ґенеральних інквізиторів на цїле королївство, межи иншими начальника Домінїканів і ґвардияна Францїшканів в Парижи. Тепер вже у всїх провінціях Франциї видимо трибунали інквізицийні при повній праці.

Скоро тільки повстали ті інквізицийні трибунали, почали они вмішувати ся до всего і виволїкати перед суд такі переступства, котрі не мали нїчого спільного з вірою. Задля того наступник Людвика Сьвятого, Филип Гарний, був

змушений в р. 1302 видати розпорядженє, щобп інквізитори пильновали тільки своїх справ і не зачіпали о сьвітське судівництво для видобутя грошей від піддапих. Побачимо дальше, що і в других краях інквізиторп старали ся втягати під власть судову ріжного рода переступства щобп

Іван Кальвін, Швайцарський Реформатор.

тільки вимусити кару і побільшити свої доходи. О поступованю суду віри в Тулюзї, позістала книга з засудами, яка подає дуже цїнні відомости о дїяльности трибуналу. Кождий засуд є власноручно підписаний що найменше одним суднею і затвердженый урядовою печатию. Перший засуд має дату перпої неділї весни 1308 р. другий є з кінця 1322 року.

"Загальне ширене віри" як називано масове суджене єретиків, відбувало ся або в головній мійській церкві або на площи, щоби публика мала нагоду бути присутною. Державні і громадянні власти мусїли мати своїх представителїв, котрі присягали на віру в Христа і католицку церков, як тоже і на се, що будуть боронити Христа і церкви зі всїх сил своїх, будуть переслїдувати і вязнити єретиків разом з їх помічниками і оборонцями, оскаржати їх перед церквою і інквізиторами і доставляти їх до власти митрополита. Єсли не міг особисто бути на торжестві, посилав свого заступника. Мав він бути неутральним; зборонено йому було впливати на справу.

По виконаню присяги ґенеральної інквізиції кидали екскомуніку на тих, котрі отверто або потайки дїлали проти тоїж. Наступала проповідь а відтак суд на єретиків. Кари які визначувано були: паленє, замуроване живцем, бичованє, конфіската маєтку, ношенє ганьбячих знаків і т. п. Накладано тоже яко обовязок шпіонувати єретиків. При тім інквізитори заховали собі право добровільного лагодженя або заостреня кари.

Осуджених на спаленє віддавано в сьвітску власть для вшповненя засуду. Паленє відбувало ся того самого дня або кілька день пізнїйше. Сьвітска власть цїлковито не старала ся доходити справедливости засуду, она сповняла роботу ката, мусїла слухати без застережень, а наколи не хотїла піддати ся, була до сего приневолена церковними карами. Котрим дорогою ласки назначено доживотну вязницю, ті оставали під опікою інквізиторів, що були властителями добре стережених тюрем.

Найогиднїйшою в тих засудах є облуда, уживанє таких слів як лагідність, ласка, милосердіє, тоді коли належалоб ся скорше сказати: брак серця, пристрасть, переслїдованє і жорстокість. За приклад і возьмім засуд виданий 23 цьвітня 1312 р. на 87 осіб: „Перечитано їм і повторено на їх рідній мові, як тяжкого і карігідного злочину допустились."

„Приведено вас нинї на се місце, щобисьте приняли вашу покуту і вислухали з уст наших остаточний засуд. Ви є як самі кажете ті що бажаєте вернути ся на лоно непоколибимої одинокої церкви, бажаєте публично відприсягнути

всяку єрись і спільність з єретиками і їх вірою і богослуженя, з їх ласками, упертостию і злобою. Будете слюбувати, що станете тримати ся і боронити одної правдивої релїґії, вишукувати єретиків і доносити, де укривають ся. Присягнете, що на будуче будете всегда послушними і підвладними церковним і нашим правам. Під тими застереженями і услівями просите в належній покорі о увільнене вас від клятви, яка повисла над вами задля поповнених блудів. Єсли вам буде справді дозволено повернути на лоно церкви і дотримати того що уважалисьмо за добре вложити вам тут, то ми маючи перед своїми очима сьвяте Євангеліє, як перед лицем Бога приймаємо справедливість за міру нашого засуду."

Паленє Вірних Христіян Інквізиторами.

Якеж закінчене було тих лагідних слівець? — "Яко судиї того трибуналу і яко ідучі за радою побожних мужів, що знають церковне і горожаньске право засуджуємо вас,

як ту написано на доживотне замуроване, щобисьте відбули спасенну покуту, їдячи хліб в журбі а міпаючи ваш напій зі слезами."

Злагодженє засуду на таку кару, полягало найчастійше на виповненю простої заповіди любови ближнього. Щоби стягнути на себе пімсту інквізиційного трибуналу, вистарчило подати лише кавалок хліба утїкаючому єретикови.

Переслїдованя які були у Франції, досягали переважно мешканців полудневих провінцій. Найбільше потерпіли Вальдензи, що замешкували альпейскі долини. Границя не становила тут жадної перешкоди. Переслїдованя ширили ся не тільки на землях французских, але на сабавдских і піємонских.

Секту Вальдензів заложив, як то кажуть в роцї 1170. Петро Вальденз. Вальдензи відкинули сьвяченє попів, понеже після їх поглядів, кождий мав право голосити Слово Боже. Цїлком природно, що там обурили проти себе фахових попів. Дальше відкидали они почитанє присьвяченє тайнам (гостиї), почесть образів, молитви до сьвятих, науку о чистилищи і опертї на тімже молебенї. Переступства їх полягали отже на тім, що виступали проти декотрих догматів, котрі по части і днесь відкидує дуже богато правовірних християн.

Наглячі проби навертаня мешканців гір не були так легкою річею як переслїдованє мешканців долин. Вже в початках XIV. столїтя вислано там інквізиторів зі зброєю в руках і на якийсь час настав спокій. Калікст III. в роцї 1457 уповажнив інквізитор до оголошеня і урядженя хрестоносної виправи проти Вальдензів. Вистунали проти них і за слїдуючих папів.

Найперше післано черцїв, котрі мали сплою навертати єретиків. Даремнї однак були ті стараня, як рівно-ж без виспїдку були виступи з оружєм. Мешканцї долин утїкли в гори і боронили ся по геройски, тільки де-не-де піймано єретиків, котрі мусїли відприсягнути ся своїх гріхів. Князь сабавдский бачучи, що предпринятя їх не мають нїякого виспїду, відослав домів папского леґата завязав мир з Вальдензами.

Леґат удав ся за французку границю і казав стратити 18 Вальдензів. Опісля пішов зі своєю бандою в долину Freyssinieres і Val Louise. Жителї не маючи сили ставити опору двайцять разів сильнійшому неприятелеви, опустили свої убогі домівки і укрили ся в горах Val Louise. Туди они втїкли зі старцями, дїтьми, і гонячи скот перед собою, з трудом дістали ся на недоступні 6000 стіп високі верховини. Там находила ся величезна печера, до котрої вхід був знаний тільки втаємниченим. Тут они схоронили ся. Вхід затарасували відломами скал. Здавалось, що всякий приступ був неможливий. Мимо того напастники трафили і тут. Тих, котрі хотїли ставити опір, кидано в пропасть. Богато завзятїйших вчинило те саме добровільно. Напастники розвели при вході до печари великий огонь. Ті що позістали в печері дусили ся від диму, а хто хотїв утїкати, гинув в поломіни, або зістав скинений в провал оборонцями віри. Коли загаше но огонь, в печарі найдено 400 дитинячих трупів. Майже 3000 жителїв Val Louise зістали в той спосіб замучені.

Мешканцї Freyssinieres кілька разів ставили громадний опір своїм гонителям і позістали вірними своїм поглядам. В роцї 1498 жителї тої днини звернули ся до короля Людвика XII. зі скаргою. Король визначив комісию, щоби переконала ся про поступки інквізиції зглядом Вальдензів. Комісия та признала скаргам рацию і відкинула всї засуди, які запали на Вальдензів. Король затвердив се. Папа Александер IV. Борґія видав розказ щоби духовеньство піддало ся королївским розпорядженям, однак рівночасно вимагав він від Вальдензів, щоби повернули до римскої церкви. За то дав їм відпущенє (абсолюцию) всїх поповнених провин, як: ошуканьство, лихва, крадіж, сьвятотацтво, невірність супружеска, отруте і т. п. Як раз сей папа, що сам досьвідчив таких гріхів своїм житєм, мірив житє еретиків, котрі відзначали ся взоровою моральностию.

В Провансалії (полудневій Франциї) Вальдензи поселили ся з кінцем XIII. Довгий час они крили ся старанно і вийшли на яв доперва в початках реформациї. Тому то зараз стягнули на себе переслїдованє римскої церкви. Вислано проти них інквізиторів, з котрих один Jan de Rome через 10 лїт не уставав в повненю страшних злочинів. Спра-

ви зайшли так далеко, що король був змушений його увязнити. Однак дїяльність розпочата тим інквізитором тревала дальше і епископи увязнили богато Вальдензів. При тій нагоді зважено, що головною осадою Вальдензів є Піємонт і роблено договори з туриньским митрополитом. Сей написав, щоби на разї встримати ся від переслїдувань, заки він не вгляне в справу. Тодї епископ з Cavallon відповів, що вже осуджено 30 вязнів на спаленє живцем. Одних спалено, другі погинули в вязници.

Папа Клємент VIII. роком перед своєю смертию, обіцяв цїлковитий відпуст кождому Вальдензови, котрий повернє на лоно католицкої церкви, однак нїхто не хотїв користати з тої обітниці. Пробовано еще раз настрашити Вальдензів. Декотрих поклиано на суд в Аїх, щоби подали причини свого непослуху, а коли ті не ставили ся, осуджено їх на смерть за непослух. Сей засуд був причиною загального забуреня, а навіть грозила там домова війна. Тодї в 1535 р. видав Франц I. загальну амнестию для тих єретиків, котрі виречуть ся єреси в протягу шести місяцїв.

Однак нї один Вальденез не вирік ся свого віроісповіданя. Маґнати і власти всякими способами дальше переслїдували єретиків, караючи їх конфіскатами майна і тюрмами. Найбільшою жорстокостию відзначив ся Jan Meynier, барон з Оппеди, любимець кардинала з Tournou.

Зазначили ми тут тільки декотрі факта з борби Вальдензів, котрих житє і наука була далеко більше христіяньска чим поступованє римскої церкви.

Епископи і сьвітскі попи в боязни, що їх дотеперішна власть потерпить, кілька разів виступали енергічно проти інквізиторів. Часто бачимо також, що король або парлямент бунтують ся проти сваволї Риму і його послів. Так приміром Филип Гарний змусив інквізитора Фулько піддати ся слїдствам королївских комісарів. Вимагав тоже перепровадженя єретиків-вязнів до королївских вязниць, позаяк они не повинні бути в інквізицийних вязницях. Дальше підозрілі о єресь мусїли бути увільнені, єслн королївский намісник відмовив участи в процесї. За таке сьміле поступованє проти духовеньства спіткала Филипа Гарного банїция; а на край його кинено клятву.

В XV. столїтю інквізиція у Франції мала добре поводженє, новий опір повстав доперва тодї, коли реформация збудила суспільство і загрозили апостольскій столици. Число прихильників протестантизму збільшало ся з кождим днем так, що Франц I. був змушений видати проти них едикт. Кождому наказано видавати тих єретиків. Мимо того за житє короля в богато містах повстали протестантскі громади.

Син і наслїдник Франца I. Генрик II. був о много жерстокійший для єретиків чим його батько. Не зробив однак нїчого, бо нова наука дістала ся навіть в найблисші короліївскі круги. Контраст заострив ся єще більше, коли князь Бурбон і князь Людвик де Конде перейшли на протестантизм. Тим часом оба брати Guise, з котрих один був кардиналом, впливали сильно на короля, щоби переслїдувати єретиків а заразом і своїх неприятелїв.

Guise, жадні слави для свого роду, старали ся приподобати людови через свою ревність у вірі. Борба яку вели з противниками тревала десять лїт. Не одного особистого ворога спрятано з дороги підступним убійством, нїм наступив факт, що взбудив пострах у всїх краях, а головно різня протестантів себто гуґенотів. Різня та названа Вартоломейскою ночею або парижским кровавим весїлєм. Декотрі доводять, що чин той був уплянований два роки на перед. Заходить однак сумнїв, чи молоденький король Кароль IV. міг дати своє зізволенє на так довгий час. В кождім случаю окрім братів Guise головною інквізиторкою була королева Катерина Медіці.

Дня 17. серпня 1572 р. відбуло ся весїлє князя Генрика наварского, зі сестрою короля, а різня протестантів розпочала ся 24. Трудна є навіть в приближеню означити скільки жертв різнї буо пєршого дня, а скільки слїдуючих. Знаємо тільки, що число се було нечувано велике. Одні історики подають на 100.000, а другі на 70.000. Не тільки в Парижи, де правдоподібно жорстокість дійшла до найбільших розмірів, але в инших містах і селах мордовано протестантів на розказ короліївский. В Орлеанї утратило житє 3.000 осіб. Цїлі поля були застелені трупами, які непогребані псу-

ли ся. Довгий час не можна було уживати води з многих рік, а риби пересякли вонею трупів.

Богато визначнїйших осіб з висших верств пописували ся своєю підлотою, а папа Григорій XIII. сьвяткував урочисто той морд, яко спасенний для церкви, повний благословеній і хвали. На памятку сеї христіяньскої роботи казав богослуженями та ріжними релїґійними обходами складати подяку Богови.

В недовзї по вступленю на престол Людвика VIII. в Римі видано інструкцию для урядників сьвятої інквізиції. Інструкцию ту введено у Франції за згодою короля. Судячи по тім, мусимо додумувати ся, що сьвяте офіцийом під той час було еще в повній дїяльности.

За Людвика XIV., котрий вступив на престол в році 1643. знесено власть суду віри, яко віддїльної институції. Інквізиторам відбирано одно право за другим. До такого поступку пхнуло короля тільки хотїнє самовласти а не толєрантність свободи віри. Доводом сего є, що зніс він едикт, який запевняв протестантам цїлковиту релїґійну вільність. Той поступок викликав в цїлій Европі живе обуренє і богато утїкаючих гуґенотів найшло прибіжище в Німеччині. Король старав ся утискати Гуґенотів, уневажнив їх супружество, видїдичав дїтий або поміщував їх в монастирах. Людвик XV. видав тоже нові едикта проти єретиків хотя тодї дух гуманїзму запустив вже досить глубоке корінє і навіть многі королївскі урядники відхиляли ся від сповненя розказів. В році 1752 ряд зробив еще послїдний крок, щоби пригнобити протестантизм. Оголошено неважним всї слюби удїловані протестантскими попами і жадано повторити слюб у католицких. Позаяк то оголошенє спричинило нову масову імїґрацию, публична опінія змусила ряд відкликати той розказ.

Доперва велика француска революция в 1789 році запевнила цїлковиту свободу віри для всїх горожан, котрі не хотїли належати до католицкої церкви. Хотя і пізнїйше прибували нарушити знова ту основу, однак права інновірців трактовались у Франції на рівні з католиками і такі обставини остали ся на будуче.

Інквізиция в Італії.

Вже в половині XI. століття переслїдовано єретиків в Італії. Папа Григорій єще яко кардинал Гільдебранд мав найбільший вплив в Римі і провадив довший час борбу з Патаренами, що замешкували околиці Медіоляну. В 1155 р. за папи Гардияна IV. Arnold Brescia зістав спалений яко єретик. Вже передше споминалисьмо о переслїдованю Патаренів в Viterbe Іннокентієм III. тоже і о праві виданім через того папу проти єретиків в державі церковній.

З розпорядженя цїсара Фридриха з дня 22 лютого 1224 р. в Італії обняли уряд інквізиційний Домінїкани. Тим розпорядженєм забрав він під особливу опіку Домініканів і розказав своїм підданим щоби їх охотно приняли і підпомагали. О буллї Григорія IX. з р. 1231, вже говорилисьмо. Задля зміни в тодішних італійских відносинах виступувано проти єретиків раз острійше, раз лагіднійше. Часами гнет сував дуже великий і викликував розрухи, які кінчили ся тим, що виганяно інквізиторів. Коли декотрі інквізитори переплатили свою ревність житєм, не спішили ся вже так нагло впроваджувати закони проти відступників. Однак и Іннокентий IV. уповажнив слуг сьв. Офіциюм до наклад церковних кар на власти, котрі би не виповняли доклад засудів інквізиції.

Тодішні борби папства з цїсарством допровадили до того, що виступали проти членів полїтичної партиї, як проти єретиків. В тих борбах інквізитори були дуже дїяльні: підбурювали людність проти сторонників цїсарских. Істория тих часів може почванити ся борбами, які провадили інквізитори, заступники церкви зі сьвітскими властями. Побідоносно майже все виходили інквізитори.

Пізнїйше при спосібности скажемо, в який спосіб інквізитори уживали своєї власти задля збогаченя себе. Так само поступали і папи, користали зі своєї власти, щоби побільшити свої сьвітскі добра.

Гроші були головним товчком, коло котрого в Римі все обертало ся. За гроші можна було отримати відпущенє гріхів, духовні уряди, а в часї понтифікату Іннокентого VIII. навіть прощу за найбільші злочини прм.: морд, убійство і

т. п. Кождий переповнений протеґованими і непротеґованими злочинцями — ніхто не був певний свого житя.

Найдавнійший довід римскої інквізиції, де осуджує ся єресь має дату 22 сїчня 1266 р. Укараний був Римлянин за се, що укривав єретика в своїм домі. Він зістав виклятий, а родина позбавлена чести аж до третого поколїня. Окрім того казано йому носити ганьбячу одежу а труп його вітця і жінки мав бути викопаний і спалений.

Кождого дня мешканці Італії мали спосібність бачити неморальність і підлість всїляких представителїв духовеньства, почавши від папи аж до найнизшого братчика-монаха. Тож легко поняти, що неохота до такої церкви зростала що раз більше. Та неохота відбивалась і в тодїшній літературі. Італїйский поет Данте, сам ревний католик, остро нападав на висше і низше духовеньство. Славний сатирик Воссасіо, відважно відслоняє тайни здеморалїзованого клєру. В кінці Massucio в одній своїй новелї так описує монахів: „Ошукують, крадуть, жиють розпустно, а там де суть менше знані оголошують ся сьвятими і робять чудеса. Один показує шати сьвятого Вікентия, другий письмо сьвятого Бернарда, третий узду осла з Capistrano. Декотрі винаймають собі спільників нїби то слїпих або калїк і уздоровляють їх за доткненєм ся одежи для подиву зібраної товпи. Товпа кличе: Ото милосердіє! Дзвони дзвонять, відбувають ся довгі, урочисті процесиї. Буває і так, що один монах стоїть серед товпи і оголошує на проповідальниці за брехуна другого монаха. Тоді нагло перший стає ся біснуватим, з котрої то хвороти лїчить його проповідник і навертає. Все разом справдїшна комедия. Монахинї належать виключно до монахів; єслп віддадуть ся ляїкам (недуховним) зістають увязнені і переслїдовані. Они виправляють з монахами комплетні весїля, робять ся уклади, їсть ся і пє ся до сита, при чім відправляє ся Служби Божі.” Я сам — каже автор — бував нераз на таких празниках і видів все тоє на власні очи. Такі монахинї родять відтак малі монахпнята або позбавляють ся плоду. Єслп би хтось думав що то брехня, хай відвідає виходки кляшторів женьских а найде там цїлий збір дрібних кісточок. „Нич, тілько часи Герода в Вефлиємі.”

І таким людям повірювано справу навертаня єретиків. Було би несправедливостию, єсли би ми перечили що поміж тодїшним духовеньством були тоже гарні і чесні люди. Однак правдою, що скоро такі вишливали на верх, зачинали ся проти них по більшій части переслїдованя. Прик-

Савонорола, Італїйський Борець за Христову Віру.

ладним фактом є під зглядом переслїдованє Спіритистів т. є. Францїшканів, котрі острійше притримували ся закону. Узнано їх по відлученю від францїшканьского закону за єретиків.

Мусимо еще раз згадати за Вальдензів, котрих значне число оселило ся в Калябрії, полуднево - західній части Італії. В 1340 р. приймили їх там калябрийскі маґнати, даючи їм цілковиту свободу в відправлюваню богослужень. Пізнійше Вальдензи поселили ся тоже в Апулії (полудневосхідній части Італії) а з часом засїли околиці аж до неаполїтаньского королївства і навіть до острова Сицилії. В часах Реформациї забажали побудовати церкви, бо до сих пор відправляли свої богослуженя в приватних домах. Тим звернули на себе увагу Риму і розпочали ся переслїдованя. Вислано проти них славного інквізитора кардинала Alexandrini. Вже сама відомість про него вистарчила, щоби Вальдензи опустили свої села і укрили ся в лїсах. Тодї до них забрала ся сьвітска власть. Заступник короля видав проклямацию, в якій подарував вину всїм волокитам, прогнанцям і переслїдованим правом, єсли будуть помагати нищити єретиків. Подібно як у Франциї, зібрала ся тут ріжнородна чернь на поміч інквізициї проти єретиків, а Вальдензів злудженых обітницями, напали і вирізали, на тій основі, що єретикови не треба дотримувати слова. Одним вирвано внутренности, других обливано смолою і палено, або биченано ланцухами, обдирано живцем зі шкіри, пришікано палаючими головнями і т. п.

Всї ті варварства суть однак нїчим в порівнаню з тим, які відбували ся в Montaltro під оком ґубернатора. Вісїмдесять-вісїм нещасних вязнїв замкнено в якімсь тїснім льоху. Кат хапав першого лїпшого за голову і волїк з нори, казав клякати і ножем підрізувати йому горло. Кров заливала одежу і рамена нещасного.

Знявши закровавлену заслону з голови трупа, ішов кат по нову жертву, прикривав голову тою самою заслоною і знову зачинає своє дїло страшенної смерти. В той спосіб замордовано всїх вязнїв. В Калябрії увязнено і сказано на смерть около 1.600 Вальдензів. Один з товаришів кардинала Aleksandrini каже: "Ще перед з'явленєм ся кардинала 88 єретиків зістало живцем обдертих зі шкіри, розрубаних на дві половини, кавалки наколювано на списи і уставлено вздовж головної дороги, що тягнула ся 36 мпль. "Се все мало послужити до зміцненя католицкої церкви і до великого переполоху єретиків.

О пізнійших жорстокостях інквізиції в Італії розповімо в розділі, де говорить ся о сьвятій римскій і загальній інквізиції заложеній в р. 1542. Тим часом заки перейдемо до опису іспаньскої інквізиції, пригляньмо ся на спосіб провадженя справ сьв. офіцию.

Урядовий регулямін сьвятого офіцию.

О провадженю справ через сьв. офіцию маємо докладні відомости, а для ревної опіки, якою всїлякі папи окружали інституцию суду віри, повставали степенно що раз більш означені права. Видно ріжні інструкції для інквізиторів, з котрих найславнійшим є діло іспаньского домінїка Николая Єремика. Той монах був інквізитором 40 лїт. Свою дїяльність провадив він в часї понтифікату пять папів. Без'условно мусїв він докладно знати всї права, після яких поступовано тоді в судах інквізиції.

В пізнійших часах видані ним права уважано за одинокі міродайні. Діло єретика видруковане було найперше в Баркельонї в р. 1503, потому в Римі в р. 1578, і 1587 і в Венеції в р. 1594. До тих трех послїдних видавництв додано об'ясненя, рівнож затверджені папою. Се доказує, що видані ним права мали застосованє не тільки в Іспанії, де автор дїлав, але скрізь де тільки істнували суди віри.

Переступства, що підлягали інквізицийному судови.

Головні переступства, які доходили інквізитори були — відступство від римскої церкви. Від кождого, хто приняв хрест жадано без'услівної підляглости римскій науцї у всїх точках від вимогів церкви або цїлковито покидав католицизм, було все одно. Найдрібнійші відступства уважано за єресь. Хто говорив проти віри або сьвятих, доводив тим, що не вірить в істнованє Бога. Навіть хто говорив такі річи в сварнї або по пяному, тоже був уважаний єретиком. Се не зменшало нїкому кари, противно уважано за довід, що такий чоловік говорить вже так з привички.

Чари, ворожбитство, визиванє духів і діявола судили тоже як єресь. Хто з якої будь причини зістав обтяжений церковною клятвою і не старав ся в протягу року увільнити ся від неї, того підозрівали о єресь. Рівнож за єретиків були уважані ті, котрі поширали єретиків і опікували ся ними. Хто єретикови подав кавалок хлїба або шклянку води, той поповнив великий гріх. За єретиків уважано ті особи, котрі відмавляли інквізиторам помочи або против дїлали. Тверджено, що той, хто ставляє перешкоди обороицям римской церкви, не може бути добрим католиком.

Представителї сьвітскої власти, котрі не були послушні розказам інквізиторів, були зачислені до єретиків, як рівнож і ті, котрі не відкликали розпорядженя статутів, що спротивляли ся правам які видали, інквізитори. Оборонцї судові, адвокати і инші урядники, що удїляли ради єретикам, дальше і ті, котрі позволяли єретикам на христіянський похорон, були уважані тоже за єретиків на рівні з людьми, котрі не хотїли присягати на вірність церкви.

Виступовано зі слїдствами проти умерлих, про котрих вірність почали сумнївати ся аж по його смерти. Труп мусїв бути викопаний і спалений через ката, маєток сконфіскований, а память небіщика збезчещена. Над письмами тоже розтягала ся власть інквізитора. Що йому не подобало ся міг заборонити видавати або викляти.

Кого не могли зачислити до вище згаданих переступств, если схотїли, найшли инші дороги, щоб зачислити ненаручну їм одиницю до єреси. Нїхто не був в змозї оперти ся інквізиторам. Можна було жити побожно і морально, як також і виповняти приписи релїгійні, а мимо сего не ухилити ся від переслїдовань інквізиторів.

Провадженє процесу.

Наколи піп або делєґат апостольскої столиці зістав іменований інквізитором папою, повідомлено о тім короля. Тодї припоручано сьвітским властям аби помагали шпіонувати єретиків і виконували кари заведені інквізитором. Власти мусїли тоже заневнити інквізиторови і його дворянам всякі вигоди і стерегти, щоби духовеньство не було нара-

жене на насьмішки ані кпини. Наколи інквізитор прибув до міста, в котрім мав повнити свій уряд, повідомив о тім мійську власть. Відтак завізвав представителів съвітскої власти до себе, щоби видати для тоїж розпорядженя. Коли завізвані появили ся, мусїли складати присягу, що застосують ся до всїх прав проти єретиків, а головно що ужиють всяких средств, щоб їх висліджити і переслїдувати. Коли не явили ся, то кидано на них екскомуніку і суспендовано. Та сама кара спотикала всїх тих, котрі оказали ся неслухняними.

Коли мійский судия і бурмістр не робили жадних перепон, тодї інквізитор оголошував се урочисто, ішов з людом до церкви і там научав о обовязку видаваня єретиків. При тім читав едикт (розказ), в котрім бажав під карою екскомуніки виданя єретиків в означенім часї, зістануть карані тільки легкою канонїчною покутою, по укінченю сего терміну права сї будуть заострені.

Єслп в тім часї були донесеня, то втягнено їх до специяльної книги і чекали заки виноватий сам зголосить ся. По часї завзивано доносчика і представлено йому потрійну дорогу до відкритя правди: оскарженє, денунциация і слїдство.

Перша дорога була невигідна і ті, котрі хотїли єю вибрати, встримували ся зі взгляду небезпеки для доносчика. То, що напевно знано або додумувано ся, треба було донести съвятому офіцию.

Інквізитор сам подав скаргу через адвоката або чиновника інквізиторского трибуналу. Імя доносчика однак зістава́ло в тайнї.

Друга дорога була найпростїйша: донос (денунциация). Тут доносчик позістава́в цїлковито в укритю; його імя оскарженому не було знане. В той спосіб було дуже легко позбути ся ворога, вистарчило, подати на когось донос до съвятого офіцию, а вже потягано оскарженого до відвічальности. Коли знову інквізиційний трибунал взяв кого в свої шпони, той вже дуже рідко коли міг з відтам видобути ся. Часто роблено доноси зі страху перед карою, яка грозила єретикови, або щоби доказати ревність до церкви і приподобати ся інквізиторови. Такі доноси мусїли бути зложені

на письмі і посьвідчені присягою, а інквізитор міг приняти в тайні в присутности свого секретаря.

Коли підозрінє було достаточне переконуюче, то виноватого арештовано і відставлено до інквізиційної вязниці, яка звичайно була при домініканьскім монастири або у епископа. Если денунциация була недостаточна, то старано ся викрити єресь через шпіонажу. Шпіоновано підозрілого в його приватнім житю і легко було з якогось неосторожного слова або дїла укрити збрую і видати процес як єретикови.

Слїдство.

Коли оскаржений признав ся до єреси і хотїв відприсягнути ся, то міг вернути ся назад на лоно церкви. Накладано на него тільки якусь незначну кару. Коли знова оскаржений не признав ся, то місто йому об'яснити на чім полягає вина, інквізитори розпочинали слїдство. Розсилано циркуляр до других судів віри тої провінції аби довідали ся, чи оскаржений не був вже караний за єресь. Зібраний материял віддавано так званим кваліфікаторам т.є. комісиї, зложеній з теольоґів, котрі мали розслїдити, чи переконання оскарженого суть єретицкі, чи тільки дотичать єреси або нахиляють ся до тоїж. Дальше мала комісия завирокувати, чи оскаржений є виноватий як єретик, чи тільки підозрілий о єресь. В послїднім случаю належало завирокувати, чи підозрінє є легке, тяжке або грізне. Кваліфікатори були по більшій части монахи. Сьвідомість їх не була надто велика так, що самі они хитались в своїх ореченях.

По виданю опінії кваліфікаторами, переводжувано обвиненого до таємних вязниць інквізиційних. Вязниці інквізиційні дїлили ся на отверті, посередні і тайні. Увязненим в двох перших можна було бачити ся з людьми. Хто однак находив ся в тайній вязниці, не міг видїти нїкого окрім трибунального судию і то в особливших случаях. Не один т. зв. єретик укритий був тих вязницях, а родина його навіть не додумувалась, де він міг пропасти. Нїхто не міг помочи вязневи ані довідати ся, як його справа стоїть. До-

перва певного дня спостережено його поміж людьми, що гинули в поломінях при съвяточнім паленю на кострі.

В протягу слїдуючих трех днїв по заарештованю, обіцювано вязневи лагідність і ласку, если добровільно призпаеть ся.

Мусїв він присягнути, що відповість на всї питаня, які йому поставлять, хотяй би се навіть спричинило йому ганьбу. Єсли запитаний справдї уважав себе за єретика під яким небудь зглядом і признав ся до своєї єреси, то нїчого на тім не користав. Вимушувано від него одні зізнаня за другими і чим більше він зізнавав, тим більше старано ся довідати. Питаня які йому задавано були так підступні, що не можливим було випутати ся з такої ситуації.

Ніколи не відчитувано обвиненому письменного акту оскарженя, щоби не дозволити йому спокійно роздумувати. В провадженю його до інквізицийної салї, давано питаня, на котріб повинен був зараз відповісти. Хотя по більшій части не знав, куди ті питаня прямують.

Коли та метода не приносила пожаданого результату, пробовано заохотити до зізнань лагідностю і давано до зрозуміня, що вже все знають що потрібно, тілько жадано еще добровільного і довірочного зізнаня, щоби могли добре покермувати справою. Обіцювано всїлякі річи, не думаючи навіть о дотриманю слова. Вільно було брехати в спосіб крутарский і поміж брехнею а правдою є так широке поле двозначности, що безпосередну брехню можна оминути. Такими хитростями старано ся отуманити вязнїв, щоби їх приневолити до зізнань. Наколи тою дорогою не можна було дійти до пожаданої цїли, пробовано видобути зізнаня за помочею других способів. Замикано разом з вязнем шпіонів, котрі удавали товаришів ідеї і видобували зізнаня, списовані укритими в близькости съвідків.

Съвідки і оборона.

В процесах єретиків, всякий драбуга і лотр міг бути допущений яко съвідок в такім случаю, если съвідчив против оскарженому. Єсли однак зізнаня съвідків були на користь оскарженого, то не мали найменшої вартости. Так само

поступовано з родиною і родичі, супруги і дїти могли взаїмно себе оскаржити о єресь. Такі сьвідоцтва мали велике зна́чінє. Уневинняючі зізнаня були знова без найменшої вартости. В загалї жадано, щобы кождий хто підозрівав о єресь кого небудь з поміж своїм домовних, доносив о тім сьв. офіцию. Хто однак відкрие єресь поміж своєю родиною і не повідомить о тім, чинить себе співвинуватим і буде відповідно каранний. Трафляли ся такі случаї, остро карано сина за тоє, що післав вітцеви трохи гроша на удержанє, коли тойже ратував ся утечею до Швайцарії. Жаждучі крови духовні, що заборонювали сповняти природний обовязок дитини до родичів указують ся нам в правдивім сьвітлї, яко зьвірята в людскій шкірі.

Коли запрошувано сьвідка, мусїв він присягнути, що все тоє, о що його будуть запитувати, заховає в тайнї. Не обзнакомлено його зі справою, так як чинить ся се по других судах, але ставлено йому загальні питаня, чи не чував або видав щось такого, що противить ся або хотяй в части не годить ся з католицкою вірою або правами інквізиційними. Дарилось дуже часто, що сьвідок не знаючи о яку особу, або справу охдить, пригадував собі такі річи, котрі не мали найменшої звязи з давним случаєм, але вказували інквізиторам другі незнані особи. Подібні зізнаня були дуже пожадані і витягано від сьвідка все, що тільки можна було довідати ся. В той спосіб приготовлено нову жертву. Коли знова не довідали ся нїчого від сьвідка, тодї заявили йому менше більше причину, для котрої зістав завізваний.

Оскарженому не говорили про назвиска сьвідків і тоже не представляли їх. Таким робом не міг знати, хто зізнавав проти него, як також, чи було правдою се, що йому судия представляв, яко зізнанє сьвідків. Єсли случайно заходив якийсь сумнїв що до особи оскарженого, то давали сьвідкови спосібність бачити його, або через дїрку в стїнї, або через шпару в дверях. Часто прибирано сьвідків в маску і довгу шату до стїн і припроваджувано до оскарженого. Укривано тоже або перекручувано такі факти, з котрих оскарженний міг бы відгадати сьвідків. Легко додумати ся, які наслїдки мало подібне поступованє. Єсли три особи заприсягли чиюсь згубу, то оскарженний був згублений. Єсли одна особа заденунциовала а дві були сьвідками, то згідність тих

зрох осіб цілковито вистарчала до осудженя оскарженого. Якже міг боронити себе оскаржений? Скоро переконало ся, що сьвідки не говорять всьо, що знають, застосовувано взглядом них тортури. Таке поступованє зі сьвідками є прямо нечуваною річею. Оборона, на яку позволяли оскарженому була справдїшною комедією. Інквізитор визначав оборону з поміж урядників сьв. офіциюм, оборонця міг розмавляти з оскарженим і то в присутности інквізитора. Оригінальні акта процесу не доходили до рук оборонця, тільки витяг, в котрім не було споминки о прихильних зізнанях сьвідків. Оборонця мусїв припречи, що розглянувши справу, тоді тільки буде боронити оскарженого, наколи його узнасть за невинного, ужиє однак всяких средств, аби допровадити його до признаня ся. Скоро адвокат, що сам належав до сьв. офіциюм переконав ся, що оскаржений є справдї єретиком, мусїв відступити від оборони. Оскаржений і так не дізнавав через се великої кривди, позаяк адвокат після висше згаданих услівій, не приносив жадної користи. Його головна чинність могла полягати тільки на тім, щоби помагати оскарженому позбути ся сьвідків. Одиноким поводом непринятя сьвідків була тільки пімста і з того не було великої користи, бо імена сьвідків позіставали незнані. Коли переслїдованє настушило задля обмови, то правдивий зорог зіставав укритий а посилав других сьвідків, о котрих оскаржений навіть не додумав ся. Єсли донос повстав з фанатизму, забобонів, закидів сумлїня або помилки, то виступали такі сьвідки, котрим оскаржений не мав що до закиду. Коротко сказавши, цїле поступованє інквізиторів було обчислене на то, щоби в кождім случаю оскарженого узнати виноватим а не на тое, щоби викрити правду.

Тортури.

Інквізитори не вдоволяли ся єще тим, єсли оскаржений відповідав підчас слїдства на всї питаня. Они хотїли знати більше і тому звичайно застосовували тортури. Тим способом довідали ся про все, що тільки хотїли, понеже тортурований для укороченя мук признавав ся до всего, о що його оскажувано.

Щоб викликати тим прикрійше вражінє, они поволи приготовляли приряди до тортурованя.

Після давної інквізиційної книги тортури ділили ся на пять степеней: 1. грозили тортурами, 2. впроваджали до катовні, 3. стягали одіж і звязували поворозами, 4. клали на призначене до тортурованя місце, 5. саме тортурованє.

Вішанє за одну руку до суфіту привязуванє тягару до ніг і двиганє по блоку в гору.

То се відбувало ся в підземних льохах, щоби зойки мучеників не доходили уха прохожих. Епископи диецезиї і двох інквізиторів мусїли бути присутними. Переважно уживали троякого рода тортур: Вішано обнаженого чоловіка з тягарами привязаними до ніг і шнур обертав ся на колесї примоцованім до стелї. До желїзного перстеня, яким скованo ноги, привязувано 100-фунтовий тягар, в зад скованї руки привязувано до шнура. При помочи корби підтягано жертву в гору на кілька стіп від землї, а тодї жадали судиї,

щоби оскарженнй говорив правду. Часами в такій позиції бито ще різками. Відтак рантовно спускано шнур, але так лише, щоби тягар привязаний до ніг не дотикав землі. Се справляло не даючий ся описати біль.

Другий спосіб тортурованя полягав на привязаню нагого мученика до лави. Се був рід руштованя збитий з дощок. До того руштованя привязувано поворозом руки, ноги, і голову. За помочею корби або клинків поворози були сильно натягані через що врізували ся глубоко в мясні. При тім казано нещасникови поликати воду через шматок шовкової матерії і поволи вливана вода матерію втискала до горла і мученик дізнавав страшних терпінь тонучого.

Припікане на огни.

Найвищим степенем мученя були огневі тортури. Мученика саджали на кріслі, а голі ноги зтискали двома дошками, посмарованими товщем, під котрими ярило ся вугле і припікало йому ноги. Коли зойк був надто голосний, переривано на хвилю тортури і жадано від мученика признаня ся. Наколи однак той мовчав, зачинали на ново в той сам

способ припікати. Такі і тим подібні тортури тревали в Італії годину, в Іспанії годину і чверть.

Коли тортурований признав ся до вини і видав співвинуватих, а ті перечили всему, то знову повтаряно тортури, щоби переконати ся чи зізнаня були правдиві. Наколи однак заперечив попередним зізнаням, то розумієсь на тім він нїчого не скористав; остаточно був доти мучений, доки не повторив корисного для інквізитора зізнаня. Тільки чоловік о сильнім орґанїзмі і сильної волї був в змозї утримати ся при своїм. Розумієсь само собою, що інквізитори видобували по більшій части такі, які собі бажали.

Виданє засуду або уневинненє.

Коли справа була вже достаточно приготована до виданя засуду, посилано кваліфікаторам витяг зізнань оскарженого, щоби еще раз ствердили правдивість єреси. По залагодженю тої формальности приступовано до засуду. Хотяй би оскаржений цїлковито виказав свою невинність, процес однак мало коли кінчив ся на увільненю оскарженого. Lorente говорить, що на тисяч або кілька тисяч засудів можна надибати ледви один случай цїлковитого уневинненя. Если мимо духових і фізичних тортур не можна було нїчого довести, то задля браку доводів увільняли оскарженого. Однак скоро появили ся нові докази, съвятому офіцію прислугувало право провадити дальше слїдство і процес. Хотяй по більшій части находили они якусь точку, на котрій опирали оскарженє о єресь.

Найчастїйше позіставляли осудженого в несьвідомости що до засуду. О тім, чи спіткала його ласка або тяжка кара довідувавсь він аж на урочистих судах віри де був при сутнїй. Тоді осуджених на смерть віддавано съвітським судиям, другі знова отримували кари і повертали на лоно церкви. Можна собі представити які сумнїви мучили оскарженого перед виданєм засуду.

Паленє.

Єсли єретик не хотїв відступити від своїх поглядів, а тим самим не хотїв і навернути ся, або єсли вже раз був караний за єресь, тоді віддавано його в сьвітскі руки на спаленє. Сьвітска власть сповняла функцію ката сьвятого офіцию, котрого розкази слїпо виконувала не вглядаючи в причини. Перед паленєм робили єще всїлякі старання, щоби навернути засудженого. Постоянних єретиків палили вільно, тих однак, котрі навертали ся з ласки перше забивали, а відтак палили. Паленє відбувало ся публично в урочистий спосіб, щоб побожній публиці представити образець мук пекольних, а попам дали спромогу розкопи і приятної розривки. Наколи засуд запав, а комусь удало ся вирвати з інквізиторських пазурів, тоді палено його фотоґрафію. Єсли вже по смерти впало на когось підозріпє о єресь, тоді провадили процес проти него так, як проти живого, а скоро узнано його за винуватого, викопували його трупа і урочисто палили. Тільки такі людиї як інквізитори могли заколотити спокій небіщикам, нераз і таким, що десятки літ лежали в гробі. Щось подібного не практикували навіть сьвітскі суди, але інквізитори мали спеціяльну причину, задля котрої переслїдували небіщиків, а головно конфіската позісталих по них маєтків. Паленю підлягали тоже і книжки, які не були на руку сьвятому офіцию.

Доживотна вязниця і бичованє.

Доживотна вязниця уживана була за ласку, понеже паленє в кождім случаю не приносило тільки клопотів і понасило менші кошта. Доживотною вязницею карали лише ті особи, котрі оказали достаточний жаль за гріхи і перший раз були оскаржені. Увязненя практиковано у всїлякий спосіб: у віддїльній целї, в винаймленім на ту ціль приватнім домі або монастири. Копита одержаня поносив епископ або сьвяте офіцию, однак се не було зі стратою, понеже забирали цїлий маєток осудженого єретика. Досить часто уживано увязнених поворозів і ланцухів. Єсли би тепер хотїли замикати великих переступників до тих льохів як тоді єретиків, викликало би то страшне обуренє. Натурально було

далеко лїпше тим, котрі були стрaчені від разу, чим таким, котрих повільно мордовано.

Другою карою, на котру засуджували, було бичованє. Тую кару виконували тоже всїляко. Осуджений був бичований або на урочистім суді, або тоже гонили такого через цїле місто і без'устанно смагали його різками. Число ударів часом було таке велике, що не всї могли витримати таку кару.

Коли з часом вязниці інквізиторскі не могли помістити таку масу осуджених, тодї замість до вязниці, засуджувано на ґалєри. В той спосіб осуджувані єретики могли своєю працею зарабляти на своє удержанє, через що щадили кошта съв. офіцпюм.

Кари грошеві і конфіската маєтку.

Кари грошеві мали тільки дуже ограничене значінє. На такі кари засуджувано підозрілих, котрим не можна було нїчого удовіднити з причини їх фізичної немочи і не далось тортурами видобути корисні зізнаня. Часом грошевою карою старано ся знищити маєтного, впливового чоловіка. Що до засуджених єретиків то о грошевій карі нема анї мови, понеже сейчас забирали його маєток. На се не потреба було специяльного засуду, в хвилї коли оскаржений був узнаний яко єретик, тратив він свій маєток. Сьвяте офіцпюм яко представитель матери-церкви було рівночасно поборцею і тільки часами дїлило ся з доходом зі сьвітскою властию. Тоже з ласки кидано частинку донощикови, а в декотрих случаях і провадячим справу судиям, щоби таким робом вникликати в них більшу ревність.

Богато діставало ся до вязниць не тільки з причини єреси, але нераз і тому, що чесні отцї інквізитори хотїли заволодїти їх маєтками. Пожадливість тих попів ішла єще дальше. При помочи крутарств доходили они до того, що не можливо було забезпечити перед ними жадну власність. Толковано іменно в той спосіб: маєток того хто допускає ся єреси, пропадає з тою хвилею, коли зачала ся єресь. Єсли однак і на дальше позістає в руках єретика, то він посїдає його неправно, понеже в сути річи маєток той належить до

церкви. Если церков не довідає ся о єреси якоїсь особи, а маєток перейде на спадкоємців, то сї не мають до тогож жадного права. Церква може тоже відобрати його часовим властителям навіть в тім случаю, если єресь зістала виказана довго по смерти небіщика. Так саме дїяло ся з землями і нерухомим маєтком, які через продаж перейшли в другі руки.

Церква була властителем маєтків єретиків, а тим самим і продаж була неважна, а церков могла відобрати від нових властителїв куплену ними власність.

Відсудженє від уряду чести і власти.

Хто був осудженний через сьвяте офіциюм як єретик тратив через се горожаньске право. Карі такій підлягав не тільки він, але і його потомство. Если єретик був мущина, позбавленє чести спадало на його дїти і внуки; коли винувата була женщина, то лише на дїти. Робили таку ріжницю меже єретиком вітцем а єретиком матерю для того, що треба було сотворити спільнїйші вязи, які притримували-б мущину при всемогучій церкві.

Єретик засуджений на смерть.

Подібний спосіб судженя єретиків служив до зміцненя впливу інквізиції. Жаден представитель сьвітської власти не поважив ся виступати проти претенсій сьвятого офіциюм, побоюючим ся о свій уряд. Коли хто небудь осьмілив ся ставити опір розказови, був уважаний за противника сьвятого офіциюм і тратив уряд. Если навіть становиско оскарженого було дуже знатне, мусїв він підлягати розказам інквізитора без найменших застережень. Ясним є до чого се допровадило — люд привик до безгляденого послуху духовеньству, але урядники если хотїли позістати на своїм становиску і не позбавити чести своїх дїтий, то мусїли бути слїпо слухняними. Тим тільки дасть ся о'бяснити то гречне і ласкаве прийнятє, яке напотикало інквізиторів зі сторони сьвітських властей.

Заприсяженє і канонїчне очищенє.

Вже споминалисьмо як мало коли увільнювали оскарженого; пускали його на вільність тільки задля браку доводів. Але і в тім случаю не був він цїлковито очищений а часто казали йому зречи ся під присягою всякої єреси. Лучало ся, що якесь переступство не могло бути остро каране. Приміром оскаржено когось о се, що говорив, що Магомет є великим чоловіком, або що поздоровив якого єретика. Хотяй переступство таке було уважане за знатне, то однак переступник не заслугував на паленє. Такий оскаржений мимо того всего міг бути добрим християниом. Єсли не можна було йому доказати нїчого більше, старали ся можливо скоро укінчити той процес без встиду для сьв. офіцию. Казали оскарженому ствердити присягою, що позістає вірним церкві, опісля мусїли прикликані ним сьвідки присягати один по другім, що они вірять його запевненям і уважають його за доброго християнина. Єсли не удало ся оскарженому зібрати потрібне число сьвідків, то се було для него не добрим сьвідоцтвом. Тим часом факт такий міг легко приключити ся, понеже сьвідки мусїли брати на себе відвічальність за дальше поступованє осудженого, через що могли легко найти ся в клопоті.

Ішпанїя.

О дїяльности ішпанської інквізиції були всїлякі спори. Нїхто не хотїв брати на свою відвічальність тих варварств, які она поповняла. Історики, які писали в інтересї католицкої церкви, старали ся довести, що ішпаньска інквізиция була державною інституцією і таким способом хотїли увільнити римску церков від відвічальности. Особливо професор Кароль Йосиф Чефалє, пізнїйший ротембурский епископ, старав ся надати ішпаньскій інквізиції чисто державний характер. Він свій внесок опирає на тім, що ішпаньскі королї уживали інквізицию в особистих і політичних цїлях. То правда, що ішпаньскі королї послугували ся інквізициєю, але в тім нема нич дивного. Преціньь князї все уважали католицку церков за свого спільника. Ішпаньскі королї могли не знати як користати з інквізиційних пере-

лїдовань, могли Бог зна кілько мілїонів вилудити від своїх піддапих, робити з них катів і шпіонів, однак все тое не може зменшити відвічальности римскої церкви. Преціпь то папа основав інквізицию, впровадив єї в Ішпанії і не клав жадної тами тій дикости, тому варварству. Єсли нераз папа провадив спір з королем, то не длятого щоби мав сороми ти ся інквізиційними переслїдованями, але була се борба о право висшости і о здобич. Єсли би папа не мав жадного впливу на ішпаньских інквізиторів, то яким способом міг він вмішувати ся в справи і зміняти засуд? Як міг засуджених звільняти від плаченя кар, назначених інквізиторами? Найпевнїйші відомости о дїланю ішпаньскої інквізиції подає Llorente. Він був головним секретаром сьв. офіцию в р. 1789 — 1791 і яко такий мав приступ до архівів. Нїхто инший не був в змозї оголосити публично таємниць сьвятого офіцию. Наколи в часах наполеоньских інституция зістала знесена, він міг розпоряджати всїма актами. В чотиро-томовій працї малює дїяльність сьвятого офіцию, котрого заложенє уважає кардинал Mendora за щастє для Ішпанії, а котрий властиво благословенні ниви того краю замінив в пущу. Подаємо кілька виняткив з творів Llorenta котрих вірогідности не можна сумнївати ся.

До часу заложеня інквізиції окрім магометаньских держав в склад Ішпанії входили чотири католицкі королївства: Кастилїя, Наварра, Араґонїя і Португалїя. Португалїя була самостійною, а другі держави зістали сполучені католицким Фердинандом і Ізабелею.

Як вже споминалисьмо, рішеня вероньского синоду зістали оголошені в Араґонії на жаданє папских леґатів. Здаєсь, що ані розкази Альфонса II. о переслїдованє єреси, ані тоже його сина Петра III. не були виконані. Заслуга за впровадженє інквізиції на півостров Піренейский належить ся Ґригорієви III. Той послїдний видав в роцї 1231 бульлю до тараґоньского митрополита і його суфраґанів, в котрій каже виступати проти єреси і або самим слїдити за Єресиєю і єретицкими проповідниками, або припоручити тую роботу Домінїканам, або другим законам.

Тараґоньский митрополита післав те розпорядженє ігуменови Домінїканів в Ішпанії братови Suero Comez, ученикови сьв. Домінїка.

Наслїдник митрополита не розумів декотрих точок тої бульлї і звернув ся до папи з прозьбою о виясненє. В відповідь дістав він близші інкструкциї зі сторони столицї римской.

В р. 1242 відбув ся в Тараґошї з'їзд ігуменів, на котрім рішено дїлати проти єретиків і назначено покути котрим мали підлягати навернені єретики.

Михаїл Сервет, Ішпаньский Христ. Мученик.

Одна з таких покут полягала на тім, що покутуючий мусїв в протягу десяти лїт в кожду пістну неділю стояти перед церковними дверима і просити вірних, щоб за ним вста вили ся. При тім мусїв бути убраний в покутну одїж з двома кольоровими хрестами. Рішено тоже, що ті, котрі не від-

будуть покути, зістануть віддані в сьвітскі руки і покарані смертю.

В breve яке видав Іннокентий IV. в 1248 р. на імя домінїкана Rajmunda з Penafort в котрім припоручено справу виниценя єреси домінїканьскому законови, особли-

Ігнатій з Лойола, Основатель Єзуїтів, Уроджений в 1491 р.

еша увага була звернена на Ішпанїю. Удїлено висше згаданому Раймундови повновласть до вибору кількох домінїканів на араґоньских інквізиторів. Той сам папа видав 21 червня, 1253 р. breve до тих домінїканів інквізиторів. Упо-

важнив їх до толкованя розпоряджень прав державних, після свого признаня і до уповажненя всіх прав, що противить ся інтересам інквізиції. Рівночасно уділив їм власть відбирати єретикам уряди, власти і честь. Ті послїдні розпорядженя папа відновив 9 марта 1254 року додаючи, що інквізиторам вільно також від оборонців єретиків, їх спільників і опікунів відбирати уряд, честь і власть.

На підставі breve з дня 9 цьвітня тогож року розказано ігуменам домінїканьским кількох монастирів, щоби вислали домінїканів до тих місць королївства, де еще дїяльність інквізиторів не істнувала. То breve зістало видане на жаданє короля Якова I. Урбан IV. розказав, щоби тільки Домінїкани дїлали в іспаньских королївствах, позаяк они були найбільше до того здібні. Надано ігуменови Домінїканів право визначити інквізиторів, котрих в случаю невдоволеня може пересилати. Ті інквізитори могли бути екскомунїковані тільки папою, однак могли они спільно себе увільняти від всякого рода виклинань (клятв). Наступник Урбана, Клементій IV. потвердив розказ свого попередника.

Яков II. араґоньский видав 22 цьвітня 1292 р. розпорядженє, в котрім було пришоручено усунути з його держави всїх єретиків без винятку. Наказано всїм судам уділяти помочи інквізиторам, арештувати вказаних ними осіб, виконувати їх засуди і в загалї помагати їм в кождій потребі.

Папа Григорий IX. пробував запровадити інквізицию в Наварії і Кастилії. Однак до часу сполученя королївств Фердинандом і Ізабелею, інквізиция змогла розширити ся тільки в Араґонії, хотя і в других іспаньских королївствах мала вже свої жертви. Лука з Рнї оповідає, що Фердинанд III. сам носив на раменах дерево призначене на костри для єретиків.

Нїчо важнїйшого не можна подати про слїдуючі столїтя до 1474 р. себто до року, в котрім Ізабеля сестра і наслїдничка Генриха IV. обняла престол в Кастилії. Вплив роздвоєня церкви відбув ся на Іспанії. Одна часть народу пішла за одним папою, друга за другим і з тої причини були тоже і двоякого рода інквізитори. Та ситуацня утрудняла „щасливе" переслїдованє.

Сполучене іспаньских королівств в одну монархію, наступило з причини супружества наслїдниці кастилійского престола Ізабелї з наступником араґоньского престола Фердинандом. Навария і мавританьске королівство Ґранадати уряд цїлої Іспанії (окрім Португалії) своїй дочці Йоді зістали прилучені. І так Фердинанд міг по смерти передати уряд цїлої Іспанії (окрім Португалії) своїй дочці Йоанні.

Фердинанд і Ізабеля.

Христіяньство мало своїх визнавців в Іспанії перед тисячним роком (1.000) тільки в північній части краю. Прихильники ісляму (магометаньскої віри) займали богаті полудневі країни. Штука і наука стала у них на високім степени розвою. Еще і тепер напотикаємо величаві будинки з тодішних часів. Від тих останків лучшої минувшини приводить на память кождому мислячому Іспанови образ нещасть, які стягнули на сей край вже в початках господарка католицкої церкви. Де перед тим толеранция релїґийна виробляла шляхотний вплив на просьвітний розвій серед люду, там ширене католицизму силою поставило ту людність на так низькім степени (ровени), що іспаньский нарід цїлком слушно уважаний за найтемнїйший в цїлій Европі. Добробит пропав, а біда і нужда запанувала в тім краю, так щедро обдарованого природою.

Що є причиною того?

Llorente обчислив, що в протягу лїт 1481 до 1781 покарано в Іспанії за релїґійні переконаня 341.021 осіб. З тих спалено живцем 31.912 осіб, обрадах 17.629 а на 191.450 наложено тяжкі кари. Щож завинили ті люди? Відва жили ся мати свое власне переконане або були підозрівані о се.

Маври, що замешкували іспаньский півостров мали свої власні держави і їх число було значне в порівнаню до християн, серед котрих жили. Що иншого Жиди. Тих було дуже богато в Іспанії. Они були потомками переселенців, котрі утекли з инших країв задля переслїдовань. З рештою Жиди поселили ся тут кілька столїть перед рождеством Христа.

В р. 1391. повстала ненависть проти Жидів і винещено їх більш 5 тисяч. Позісталі ратували житє через приняте християньства. В недовгім часї охрестило ся около 35 тисяч Жидів. В протягу послїдних девять лїт XIV. столїтя число навернених винесло більше мілїон осіб.

Численне навернене мало місце тоже в слїдуючих роках. Охрещених Жидів названо ново-християнами.

Се їх співвизнавцї прозвали "Maranos" виражуючи тою назвою погорду. Слово "Maranos" було уживане то-другими християнами зглядом ново-охрещених для висловленя погорди.

То навернене з пострахy перед смертю а не з правдїшного переконаня полишило Жидів в дуже прикрій ситуації. Богато вернуло до давної віри. думаючи, що можуть се чинити що і другі, хотя на позір були християнами, мимо сего виконували і на дальше свої жидівскі обряди. Словом. майже всї не відступали від своїх давних обрядів і та цїла комединя викликала тільки різню. Якаж досконала спосібність трафляла ся духовним і сьвітским маґнатам, щоби під плащем віри використати ситуацію. Мараноси були богатими людьми і не тільки приватні люди, але і сам король винен був їм великі суми гроша. Що було легшого, як оголошуючи їх єретиками, щоб позбути ся всїх довгів. Щоби тоє осягнути, треба було підбурити люд проти ново-християн.

Вже 1472 року рушило повстанє проти ново-християн і тисячі з них впали жертвою. В 1477 р. сицилїйский інквізитор Филип з Barberis прибув на двір "їх католицкого величества," як називано Фердинанда і Ізабелю, щоб виєднати затверджене привілєю. Радив він пануючому супружеству запровадити висший інквізицийний суд, якому мала підлягати цїла іспаньска інквізиция.

Тільки за помочею такого суду — казав він — будуть они в змозї впровадити католицку віру поміж Маврів, Жидів і ново-християн. Ті підшепти інкізицийного монаха були сильно попирані духовеньством, яке мало великий вплив на королївскім дворі. Ізабелю легко опановано, використовуючи єї релїґійну ревність, королеви знова звернули увагу на легку конфіскату маєтностий при таких нагодах і тим способом взбудили в нїм пожаданє, позаяк він

мав перед собою великі пляни, а до виповненя їх потребував велику суму гроша. Отже Фердинанд не спротивляв ся сему довго, хотячи користати зі спосібности легкого збогаченя ся, здобуваючи собі рівночасно імя ревного християнина.

Фердинанд старав ся виробити у папи позволенє на заведенє інквізиційного суду. Папа сейчас прислав своє зізволенє. Ізабеля зволїкала впроваджене в житє того суду, позаяк бажала єще раз попробувати, чи не удасть ся ѣй притупити єресь лагідними средствами. Однак стараня ѣї полишили ся без вислїдку. В 1480 р. 17 вересня назначено двох перших інквізиторів. Нова інституция мала розпочати свою дїяльність в Севилії.

В 1481 р. 2 сїчня оба інквізитори з домінїканьского монастира Павла, де мали свою резиденцию видали розказ до всїх властий кастилїйского королївства, щоби увязнити всїх ново-християн, що старали ся утїкати з краю і під сторожею відослати їх до Севилії, а на їх маєтки наложити арешт. Ті урядники, котрі не були би слухняними тому розказови, зістануть суспендовані і карані як оборонці єреси. Число увязнених так збільшило ся, що призначений для них монастир не міг їх помістити. Мусїли перенести суд до замку Тріара на передмістє Севилії.

В невдовзї інквізитори видали уласкавляючий едикт де обіцяли ласку і поблажливість тим єретикам, котрі самі ставлять ся на означений час. Богато наївних добровільно ставило ся, але інквізитори удїлили їм абсолюції доперва тоді, коли під присягою видали назвиска, становиско і місце побуту всїх осіб, о котрих знали або припускали що суть єретиками. В той спосіб зібрали они велике число кандидатів на кару смерти.

Сильно завели ся ті, що мали надію добровільним зізнанєм заневнити собі спокій. Всечесні отцї звернули на них увагу і коли ті не були в змозї достарчити відповідного числа єретиків, переслїдувано їх і не уважано за наверненних.

Єще перед укінченєм речинця уласкавленя розпочато паленє на кострах. Вже 6 сїчня по виданю уласкавляючого едикту спалено 6 осіб; 16 марта 17 осіб пішло з димом до неба; а 4 листопада тогож року спалено 298 єретиків. О-

крім того сказано 79 осіб на доживотну вязницю. Тих богатирских чинів доконано тільки в самім місті Севилії, в других околицях і епископстві Cadix в протягу року 1841 спалено 2 тисячі нещасливих жертв, а на 17 тисяч підозрілих наложено кару.

З огляду на таке велике число осуджених на спалене рада міста Севилії була змушена назначити на екзекуцию площу за містом, котра до нинїшного дня є знана під назвою Quemadero.

Розриване кіньми.

Подібні кари в найвисшім степени перелякали ново-христіян і дуже богато з них вивандрувало до Франції, Португалії і Африки. Декотрі утїкли навіть до Риму, аби просити папу о поміч. Папа приймав всї скарги які йому доручувано. Подібні реклямації були добрим жерелом доходу для сьвітскої столиці. Богаті ново-христіяни дістали послуханє у папи, котрий на поступованє двох інквізиторів написав скаргу до Фердинанда і Ізабелї. При тім додав, що був би їх сейчас відкликав, єсли-б не числив ся з королївским декретом. Не признав їм однак права назначити нових інквізиторів і сам пробіцяв постарати ся в будучности о відповідні особи. В однім з пізнїйших писем з дня 11. лютого папа визначив на інквізиторів кілька домінїканьских монахід без порозуміня з королем. Межи ними був брат Toma de Tarquemada. Той найголоснїйший переслїдуватель еретиків завдячує свою номінацию не королеви, але паші.

Перший великий інквізитор Torquemada.

Toma de Torquemada, домінїканьский монах був назначений першим великим інквізитором сполучених королівств Кастилії і Араґонії. Імя його стало ся голосне доперва тоді, коли папа в р. 1482 визначив його враз з другими на інквізитора. Torquemada в повні відповідав своему урядови. Неможливо було найти иншого чоловіка котрий би так ішов на руку Фердинандови. Умів він знакомито лучити наміри Риму, де попирав прямованє до власти з плянами інквізиції, яку допровадив до нечуваної могутности.

Зараз по обнятю уряду Torquemada заложив чотири суди: в Севилії, Кордові, Джен (Jean) і віллї Real з відки в недовзї перенесено суд до Toledo. Фердинанд, котрий добре зрозумів які користи зможе принести йому нова інституция установив інквізиційну раду, щоби мати безперестанний вплив на сьв. офіциюм. Історики католицкої церкви використали факт установленя королем висшого трибуналу, що представляв ся як сьвітский суд заосмотрений духовним оружієм. Leopold Ranke рівнож стоїть на тім становиску. Тим часом королівске рішенє було рішаючим, понеже папа мусїв висшою властю, а уряди інквізиторів сповняли тільки духовні.

На презеса тої інквізиційної ради зістав покликаний великий інквізитор. Асесорі мали рішаючий голос тільки в таких справах, які відносили ся до горожаньского права; в питанях тикаючих ся віри, рішенє залежало тільки від великого інквізитора.

На зібраню дня 29 грудня 1484 р. в Севилії, на якім брав участь великий інквізитор зі своєю радою і інквізитори чотирох підлеглих йому трибуналів, установлено після інструкції Emeryka права силою яких мали предприняти польованє на єретиків. Не зволікано з приступленєм до дїла і розпочали се в такий спосіб, що в Араґонії повстало сильне обуренє, хотя вже довгі часи був там інквізиційний суд і вже навіть по части привикнуто до него. При давнїйшім трибуналї конфіската маєтку не могла бути виконувана зі взгляду всїляких привілєїв, які посїдали мешканцї Араґонії. Новий суд маючи на цїли грабіж грошей, не звертав уваги на привілеї і конфіскував. Torquemada не дав

відвестись від своїх плянів. Виправивсь він до ріжних дільниць краю з прибічною сторожею з 250 їздців, щоби дальше орґанїзувати своє діло. Найбільш впливові Араґонцї звернули ся до короля і папи з прозьбою знесеня конфіскати маєтку; пропоновано їм за се велику суму грошей і старали ся підкупити королївских дорадників. Однак надармо; що що мали брати хотя і великі суми, коли можна було користуватись далеко більшими і без великих клопотів. Маґнати араґоньскі мали всякі причини спротивляти ся новій институції, позаяк по більшій части були они потомками ново-христіян. Отже в першій мірі наражені були на переслїдованє.

На інквізиторів в митрополії Saragossa назначив Torquemada домінїканьского монаха Kaspar'a Inglar і "каноника" Peter Arbues. З'обовязано урядників, щоби їм допомагали у всїх справах і попирали їх благословенну дїяльність. Понеже однак все заходились у королївскім дворі, щоби усунути нову інквізицию, ті два інквізитори розпочали дїяльність від паленя ново-христіян. Одно урочисте паленє наступало по другім, численні жертви гинули в полумінях. Обуренє людности росло що раз більше і закінчило ся замордованєм Peter Arbues'a.

Замордованє того інквізитора не було дїлом хвилевого забуреня, але виконане старанно обдуманим пляном. Коли переконали ся, що переговори з двором не доцровадили до жадного результату, хотїли короля змусити до уступств через каранє інквізиторів. Надїяли ся, що збудять такий переполох, що нїхто на будучність не відважить ся обняти уряду інквізитора. Ново-христіяни жертвували добровільно гроші потрібні на заплаченє убійників, однак інїциятори того дїла помилили ся. Замість перестраху бішеність і охота пімсти огорнула підбурену товпу. „В огонь ново-христіян, котрі забили інквізитора!" — такий клич розлягав ся по улицях. На другий день митрополит скликав королївских і церковних урядників міста, тоже і шляхту, щоби усудити злочинців. Замордовано більш 200 осіб, щоби пімстити смерть інквізитора. Неможливо обчислити, кількє родин попало тоді в розпуку. Цїла Араґонїя покрила ся жалобою.

Якою силою розпоряджали інквізитори доводить факт, що увязнили они князя Якова з Наварри, кревного короля і визначили йому публичну покуту за тое, що підозрівали його що тойже помагав в утечі підозрілих о убійство.

Переполох, який заволодів тоді всїми, доводив до справдїшної потреби впровадити сьв. офіцийом. Королї старали ся зачислити Петра до сьвятих, представили канонїзацию папі і поставили йому памятник як мученикови вїри. Через зачисленє сьвятим одного інквізитора, хотїли під нести повагу цїлої інституції.

Як в Сараґосї, так і в других провінціях мешканці ставляли сильний опір при провадженю інквізиції. Покликували ся на свої права і не хотїли узнати Torquemada. Але що помогли права проти рішучости короля в заведенію нових судів вїри. Король і папа згідно відкликали се, що передше обіцяли і шукали всїляких викрутів, щоби перепровадити свою волю без нарушеня уґілених прав.

Даремний був опір. Інквізицию впроваджено всюда. В недовзї розширило ся поле дїяльности Torquemada. Їх католицке величество не могло спокійно споглядати на се, щоб більша часть мешканців в Іспанії не вірила в католицку церков. Не гордили они жадним средством, яке моглоб навернути невірних і запевнити їм спасенє. Ревність наказувала їм навертати і в чужих землях, однак передовсїм треба було заволодїти тїж. Повстала думка, щоби Маврів в полудневій Іспанії перемінити у вірних підданих їх королївского величества.

Здобуто Гранаду, послїдне королївство яке еще посїдали Маври в Іспанії.

З підбитим королївством зробили умову, силою якої липено Маврам кусник землї на морскім побережу, де они могли переселяти ся зі своїми маєтками з винятком зброї і амунїциї. Ті, що хотїли позістати в Гранадї, мали бути цїлковито вільними не носячи ганьблячої одежи і без нараженя на погорду. Могли жити після своїх давних прав і обрядів і забезпечені що до своєї релїґії. Жадного Мавра так мужщину як і женщину не мали змушувати до принятя католицкої вїри.

Чи наміряли однак побідоносні Іспани дотримати обітницї? Нїколи. Они знали що обітниця а дотриманє то дві

відмінні річи. Скоро тільки загорнено Гранаду назначено митрополиту, хотя не було там католиків. Пастир був вчасніїйше чим вівці. Поволи переселювалось там що раз більше католиків і можна вже було завести правильні католицкі богослуженя. Визначний на Гранаду митрополита Harnando de Tolavero був лагідний і жичливо відносив ся до Маврів.

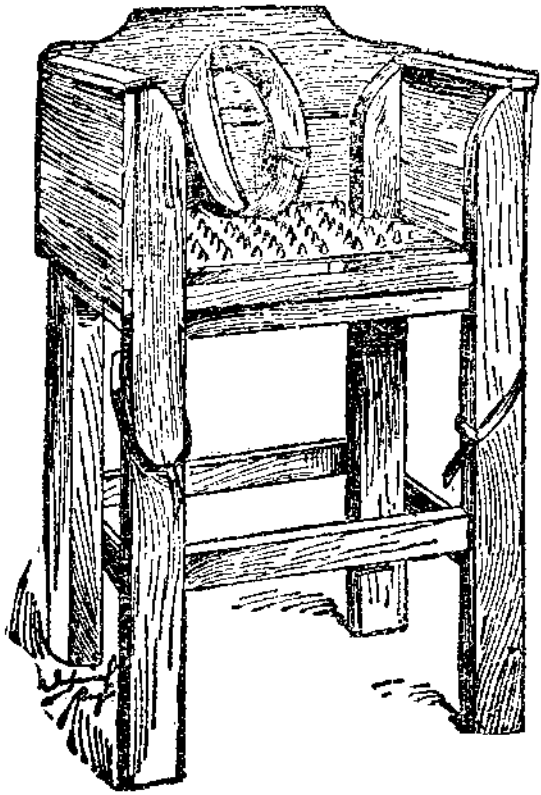

Столець тортур. Вязня заржено на желїзних шпильках привязуючи його в пасї, рівнож привязуючи його ноги до ніг стіяця.

В кождім случаю був то єще найлїпший митрополита, якого там можна було вислати. Наколи однак надіяли ся осягнути лїпший вислідок жорстокостию чим лагідностию, рішили вислати до Гранади когось острійшого. Tolavero

своїм лагідним обходженєм придбав собі прихильність Маврів і таким робом удалось йому наверпути декотрих на лоно католицкої церкви. Богато Маврів переходячи до католицкого табору, числили на особисті користи, які принесе їм наверненє. З часом побіч громад католицких зібрав ся спорий гурток навернених Маврів, котрих католики прозивали Moriskos.

Ті подібно як і Maranos, себто охрещені Жиди, представляли корисну здобич на яку інквізитори острили собі зуби.

В тім самім 1495 році в якім здобули Гранаду всї неохрещені Жиди зістали прогнані на розказ „їх католицкого величества." Піднесено проти них давнїйші закиди, як розпинанє дїтей і убійства в цїлях релїгійних, крадіж сьвятої гостиї, нищенє придорожних хрестів і т. п.

Torquemada пришоручив своїм монахам навертати Жидів і змушувати їх до принятя хресту. Однак не богато приняло хрест. Велике число Жидів вимігрувало маючи перед очима гірку судьбу ново-христіян. Жиди наглені обставинами продавали свої землї по сьмішно низьких цїнах і утїкали в сьвіт. Bernalder каже, що бачив як Жиди віддавали дім за осла або цїлу винницю за кусник полотна або сукна.

В той спосіб вигнано 800 тисяч Жидів з Іспанії до Mardony. Єсли до сего дочислити прогнаних Маврів і христіян, котрі по більшій части вимігрували до сьвіжо відкритої Америки, то можна сказати, що за панованя Фердинанда і Ізабелї майже 2 мілїони людий покинуло Іспанїю. Додавши до того числа еще скількість спалених осіб і винищених сьв. офіцием, то повстане цифра, що вказує виразно на велике вилюдненє і з'убожінє Іспанії.

Можна собі представити якою ненавистю горіла людність зглядом Torquemada. Він був головним чинником всїх варварств, які в тім часї сповнили підляглі йому уряди. Можна сьміло уважати його за творителя всїх дальших жорстокостей. Пізнїйші інквізитори вступали тільки в його слїди і розвивали його дїло. Працювали дальше за його прикладом. Майже не було родини в сполучених королївствах, котра би не віддала одного зі своїх членів на жер-

тву інквізиції. Належить ся чудовати що про таких услівях Torquemada помер звичайною смертию.

Число жертв Torquemada після Llorente так представляє ся: 10.200 осіб спалених живцем; 6.068 спалено по смерти або заочно; 97.300 осіб позбавлено чести, конфісковано маєтки або покарано в инший спосіб. Розуміється цифри ті не суть цілковито докладними, а спосіб в який обчисляв Llorente тоже не є без блуду. В кождім случаю цифри ті зближені суть до правди.

Неможливо представити, які шкоди наніс той чоловік науці. Під пановапєм Маврів житє культурне розвивало ся в Іспанії, а найліпшим доводом суть збірки їх цінних творів і рукописів. Се були перші жертви сфанатизованих попів. Цілі бібльотеки гинули на кострах, неоцінені твори і нічим не заступлені діла ішли з димом. Остаточно навіть і наші поступованє таке видало ся за жорстоке. Александер IV. змучений без'устанними скаргами старав ся ограничити власть Torquemada і призначив чотири особи на ґенеральних інквізиторів для спільного залагодженя інквізиційних справ. Не були они однак допущені до діяльности. Torquemada провадив свою роботу з рівною силою аж до смерти, яка наступила 16 вересня 1494 р.

Ґенеральні Інквізитори Desa і Ximenes.

Місце змерлого інквізитора заняв гідний свого становиска наслідник. Новому великому інквізиторови Don Diego Desa поступованє попередника видало ся єще за мало строгим. Заледви обняв урядованя, видав нові розпорядженя, надаючи інквізиційному трибуналови єще ширше поле діланя.

Як говорено в попереднім розділі, Маврам по здобутю Ґранада обіцяно цілковиту свободу віри без примусового навернення на католицизм. Позіставлено їм навіть на власність вузкий пас землі на побережу. Тільки не мудрі могли звірити в конечність дотриманя обітниці і уважати зломанє умови за ганьбу. Фердинанд і Ізабеля не належали однак до таких людий і дотримали обітницю доти тільки, доки було їм з тим вигідно; так робила більша часть володітелів, про котрих переказала нам історія.

Інтереси державні, користи церкви і богато других причин усправедливило недотриманє слова Маврам. Королї обіцяли їм толєранцию і невведенє інквізициї тільки для того, що уважали се тодї за конечне щоб утримати спокій в заграбленім ними краю. Коли однак зміцнили свою власть постановили укінчити розпочате дїло і загнати всїх підданих до одної кошари.

Новий великий інквізитор Desa переконав короля, що відкликанє приреченя даного Маврам не буде зломанєм слова. Єсли їх наверне ся на католицку віру, се зробить ся тільки для їх добра і для уратованя їх бідних душ від вічної загибели. І тому ті що навернуть ся, скористають на тім богато, а дотриманє умови упертим єретикам не має найменшої підстави. Сьвятість цїли — запровадженє одної віри в Іспанії — усправедливляло ужитє винятковых средств. Там де ходило о спасенє душ дотриманє умов і обітниць невірним було річею другорядною.

Королева в початках противилась заведеню інквізициї в Гранадї, понеже се не годило ся з даною обітницею. По довгих намовах позволила однак щоби інквізитори з Cordo мали право розширити свою судову власть і на королївство Гранадн. Інквізитор з Cordo, Diego Rodrignez de Lucero, не уступав Torquemad'ови під зглядом жорстокости. Можна отже собі представити, яке було його поступованє на так догі днїм ґрунтї, яким була Гранада. Католицка людність Гранади з кождим днем збільшала ся. Підчас відвідин короля і королевої в містї Гранада в р. 1499 між їх дворянами був сповідник королевої Francisko Ximenes de Eisneros метрополита з Toledo і примас Іспанії. Сей чоловік мав цїлком відмінний темперамент чим добродушний Talavera, тому король припоручив йому позістати в Гранадї і працювати над наверненєм Маврів.

Запевнено ріжні користи наверненим. Talavera щоби легше навертати Маврів казав перевести декотрі винятки з біблії на мову арабску. Того роду средство не дуже подобало ся Ximenes'ови і заказав подібну практику. Яко примас іспанскнй був вище поставленний від метрополити. Ximenes вдав ся в публичну диспуту з магометаньскими писателями і побідив. Богато з тих писателїв дало ся переконати для особистих користей. Щоби взяти удїл у всїх інквізиторских

жорстокостях а тим самим придбати ласку короля і Ximenes'a, виводили они недобрий вплив Іслями. З того самого становиска, з якого перше боронили Корану. Проповіди тих учених відступників магометанїзму склонили від разу три тисячі Маврів приняти хрещенє з руки примаса.

Talavera старав ся найсамперед кождому дати обясненя потрібні до принятя католицкої віри. Ximenes думав противно; хто знає чи коли вже трафить ся так добра нагода — і покропивши водою хрестив від разу цїлі згромадженя. В той спосіб перегнали они нові вівцї до католицкої кошари. Люди ті належали до могутної церкви, не маючи о ній найменшого понятя. Легко зрозуміти, що такі люди були досконалим добутком для інквізиторів, бо хто не розумів католицкої віри був признаваний єретиком.

Инші средства уживав Ximenes проти невідступних що нїяким робом не хотїли навертати ся. Замикано їх де небудь з попом, котрий днями й ночами їх навертав. Ту методу застосовувано тільки до знакомитих Маврів, понеже з товпою не вартало завдавати собі тільки труду.

Богато людий в тодішній добі судило дуже остро поступованє Ximenes'a, бо властиво поступованє таке є гідне осуду. Ненависть до Ximenesa змогла ся ще більше коли він виступив проти Ельхом, котрих хотїв навертати насильними средствами всякого рода. Ельхами називали ся потомки таких Маврів, котрі з католицкої віри перейшли на магометанїзм. Ximenes присвоїв собі до них особливші права.

Страшна ненависть до Ximenesa ширила ся якийсь час тайком, аж в кінцї вибухла в послїдних днях 1449 р. Маршалок Ximenesa разом з нахолком і еще одним помічником удав ся до Albeyiu, мавританьскої части Гранади щоб там силою навернути дочку одного Ельха. Она однак піднесла такий крик, що богато магометан прибігло сй на ратунок. Коли нахолок грозив Маврам, його і товариша сильно оббили і обкидали камінями а маршалок уйшов подібної судьби тільки завдяки тому, що його укрила якась милостива Мавританка. Відтак мешканцї Albeyiu що числило більш 5.000 магометаньских домів взяли за оружіс і впрушили перед мешканє Ximenesa, щоби його враз з помічником забити яко гнобителїв вільности.

Булобн не добре скінчило ся з Ximenes-ом єслиб не прихильність Мавріе до лагідного Talavera. Він виступив сьміло перед ними і представив, що таким способом готовлять собі нещасте, понеже стягнуть на себе неласку могутної королівскої пари. Відтак приобіцяв їм виробити уласкавленє єсли успокоять ся.

Тим часом королівска пара знайшла досконалу причину до цілковитого знищеня Мавріе в Іспанії і прогнати їх з краю проти даного приреченя. Толковали ся в той спосіб, що самі Маври зірвали умову і задля того не мають жадного права вимагати дотриманя слова зі сторони короля.

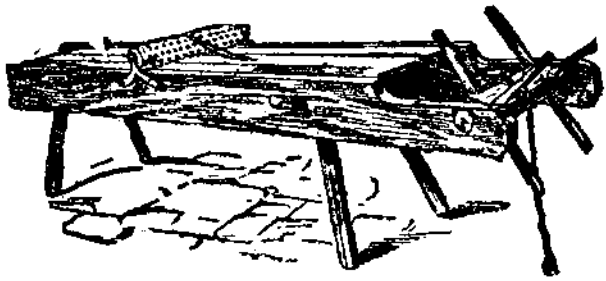

Ложе тортур.

Вигнати Мавріе — се було вже рішено. Більша часть приняла хрещеніе, а позісталих переселено на розказ Фердинанда до Африки. Доведено до сего, що анї одного нехрещеного Мавра не було в королівстві Гранади. В других частях Іспанії мешкало єще значне число Мавріе, котрим силою королівского едикту з 20 червня 1501 р. остро заборонено переходити границю королівства Гранади, щоби не перешкаджали в навертаню своїх побратимів. По тім едиктї наступив другий, 12 лютого 1502 р. Се був розказ, щоби всї Маври сполучених королівств приняли католицку віру або опустили край з кінцем цьвітня під такими самими условинами що Жиди. Не вільно їм було переселити ся до обшарів султаньскнх, анї тоже до тих частей Африки, де провадила ся війна з Іспанією. Пізнїйший едикт з 17 вересня не позваляв на еміґрацию і заборонював продавати кому небудь маєтки в протягу двох лїт. Таким робом Маврам не позіставало нич иньшого як приняти католицизм.

Яко довід, що нїхто не міг себе забезпечити від інквізиції, послужити може справа проти добродушному митрополитї Гранади Talaver'ови, побожному і спокійному чоловікови, єсли кровожадний інквізитор Lucero осьмілив ся виступити зі слїдством проти одного з представителїв церкви в Іспанії, то як же безборонний був перед інквізицією кождий нище стоячій чоловік.

Три роки минуло заки укінчено слїдство проти Talaver'a і заки папа по переглядї актів узнав його невинним. В загалї Lucero можнаб назвати втїленим дияволом. Його жорстокість переходила всякі границї.

По смерти Ізабелї корпстолюбивий король Фердинанд міг еще острійше виступити проти інновірців і єретиків чим за житя жінки.

Правдоподібно щоби ввести острійше переслїдоване, визначив він двох ґенеральних інквізиторів: одного для Кастилії з Гранадою, другого для Араґонії. Той поділ тревав тільки до смерти Ximenes'a, ґенерального інквізитора для Костилії. Відтак віддано всї справи в руки одного ґенерального інквізитора, пізнійшого папи Гадриана.

Коли Ximenes обіймав свій уряд, обурене на святе офіцпюм було дуже сильне. Найперші особи в краю відносили ся до него з ненавистию. Ximenes був на тільки мудрий, що відразу не виступав остро, хотя папа іменував його рівночасно кардиналом, хотячи в той спосіб заохотити його до нової, Богови прпятної інквізиторскої діяльности.

Доки Ximenes стояв поза обрубом інквізицийної машини, доти промавляв за реформою суду віри. Коли однак сам зістав проводарем тої інституції, спротивляв ся сильно всякпм проєктам нових змін.

Ново - христіяни жертвували королеви Фердинандови суму 600 тисяч дукатів, єсли він схоче запровадити публичне провадженє інквізицийного суду.

Ximenes противив ся тому, доводячи цїлком слушно що через се ослабить ся вплив сьв. офіцпум. Доносцики не будуть мати досить довіря, щоби здраджувати єретиків, лякаючи ся переслїдовань. Фердинанд отже рішив ся і відмовив публичні процеса. Се саме зробив Ximenes з його внуком і наслїдником Королем I. (яко цїсар нїмецкий носпв імя Король IV.) і відкинув жертву 800 тисяч риньских.

Ximenes поділив кастілійску державу на 10 інквізиційних округів, підчас коли до тепер кожда диецезия становила один округ. Ущасливив він тоже інквізиторами посїлости іспаньскі в Америцї. В роцї 1509 вирушив з 14 тисячним військом до малої Оранії положеної на північнім березї Африки. Се було місце укритя для утїкаючих перед інквізищиєю. Ximenes завоював і ту країну.

З вязниць сьв. офіцином вийшли на сьвітло денне гарні річи. Довідано ся, що інквізитори дбали більше о тїло увязненых женщин, чим о їх єретицкі душі. Ximenes сейчас постановив за подібні переступства кару смерти, але се рішенє не було нїколи впроваджене в житє. Фердинанд католицкий умер 23 сїчня 1516 р. а Кароль I. вступив на престол. За його панованя Ximenes провадив своє дїло тільки не цїлі два роки. Ximenes умер дня 8 листопада 1517 р. Число жертв з часів його панованя Llorente подає 52.855 осіб, з тих 3.564 спалено живцем.

Сьвяте офіциум за Кароля I. і Филипа II.

Кароль I. в котрого державі сонце нїколи не заходило, уродив ся в р. 1501, отже мав 16 лїт, коли обняв пановане над Іспанією. Три роки пізнїйше зістав цїсарем Нїмеччини по смерти Максимілїяна свого дїда по батькови.

За його панованя відбував ся сойм Вормациї, на котрім змушено до мовчаня віртемберского монаха. Стрічаємо того князя знова в описї релїґійних переслїдовань в Нїмеччинї. По смерти Ximenes'a, Гадриян бувший інквізитор в Араґонії і Наварії зістав ґенеральним інквізитором на цїлу Іспанію і знова утихла машина інквізиторска і Гадрияна призначено на папский престол дня 9 сїчня 1522 р. однак він яко ґенеральн. іспаньскій інквізитор провадив і на дальше інтереса аж до 10 вересня 1523 р. себто майже до смерти. яка наступила 14 вересня т. р. Таким робом історія католицкої церкви має через рік і пів римского папи, яко урядника іспаньскої інквізиции. Ся робота аж надто подобала ся папі, щоби туюж припоручати заступникови.

Чи се не є доводом, що вина варварств іспаньскої інквізиції спадає тоже і на апостольску столицю?

Доси Гранада не мала власного трибуналу, позаяк трибунал з Кордо (Cordo) старав ся о спасенє душ мешканців Гранади. За нового ґенерального інквізитора Alfons-a Maurique ущасливлено Гранаду інквізиторами. Що і Гранада дістала свою частку, доводить письмо, видане тамже в р. 1672, котрого автор не мав найменшого наміру достарчити доводів проти інквізиції, але своєю побожною покорою старав ся звеличати поступованє інквізиторів. Книжка та носить заголовок: "Auro general de la Fe!"

Филип II. Король Ішпаньский.

Пертрактації межи королем а папою о нове управненє інквізиційних дїл, пригадують цїлковито торговельні інтереса. Королеви жертвовано певні суми грошей які він приймав або відкидав, залежало се від того, чи приносило се йому відповідну користь, чи ні.

В решті інквізитори провадили свої інтереса дальше без перепони і костри не переставали горіти. Власть їх була єще так сильною, що вистарчало сказати одно неоглядне слово проти них, щоби зістати злочинцем.

Професор Д-р Woher оповідає, що одного теольоґа позбавленого на всегда гідности духовної за се, що сказав про інквізитора, що його поступованє є непонятне анї для ангела, анї для чоловіка, анї для диявола.

Від часу до часу приходило до забурень уличних з причини поступованя інквізиції. З Німеччини повіяв острий вітер, що відслонював побожну заслону, через яку люд пригляда ся на чини своїх гнобителїв. Тим часом інквізитори з'уміли придержати ся при своїй власти і ликувати над неприятелем.

Митрополита з Toledo, Juan Padro, de Tabera, був наслїдником славного інквізитора Maurique. За його часів установлено "сьв. римску і загальну інквізицию", через що декотрі кардинали зістали ґенеральними інквізиторами цїлої католицкої церкви. Тим часом папа виразно оголосив, що з таким успіхом дїлаюча іспаньска інквізиция не повинна підлягати тому римскому трибуналови. Однак часи незрозуміня заходили поміж римскими а іспаньскими інквізицийними попами: часто перші розказували щось такого, що неподобало ся другим. За Кароля I. урядники підлягали тоже інквізиторам без жадної оборони. Єсли вчинили щось такого, що їм неподобалось, то уживано всяких средств, щоби їх упокорити, а навіть цїсар так самостійний в инших случаях, не мав сили оборонити своїх урядників від інквізицийного духовеньства.

За часів осьмого ґенерального інквізитора Ferdynanda Valdesie, котрий бісив ся від 1547 до 1565 р. звернено головно увагу на протестантів а особливо в часї, коли король зложив корону і віддав правлїнє свому синови понурому Филипови.

За часів Valdesa вистарчало знанє грецкої або гебрейскої мови, щоби зістати спаленим на кострі. До тепер обходжено троха лагіднїйше з такими обвиненими, котрі перед тим не мали нїчого до дїла зі сьв. офіциюм і навертали ся; Valdesie однак хотїв їх таки зараз карати смертию на кострі За його урядованя кров лляла ся потоками і цїла Іспанїя дрожала. Єсли навіть хтось займав високе становиско, не міг чути ся безпечним. Примас іспаньский, митрополита Carranso був оскаржений о єресь і сказаний на виприсяженє ся поодиноких речень; відтак увязнений був через 18 лїт. Акта його обіймали 28 тисяч сторін. В кілька тижнїв по відсидженю кари умер в 73 роцї житя. Valdesie казав переслїдувати і вязнити навіть такі особи, котрих пізнїйше римска церков вчислила в ряди сьвятих.

Королї знова, як Кароль так і син його Филип мали тоже до дїла зі сьв. офіцием. Папа Павло IV. оскаржив їх о невиповнюванє обовязків зглядом віри. Судия, котрому повірено слїдство, поставив внесок позбавити Кароля цїсарскої корони Нїмеччини і Іспанії і других приналежних країн, а Филипа позбавити неаполїтаньского престола, який він тодї займав; дальше, щоби видати банїцийну буллю проти вітцеви і синови і звільнити люд від послуху зглядом них. Папа казав стримати процес, щоб його розпочати при відповіднїйшій спосібности.

За Valdes'a введено тоже рухомий полк інквізицийних пахолків, котрого члени розбігли ся по краю, щоби ловити утїкаючих. Бачимо, що не занедбано нїчого, що прихилялось до побіди сьвятої, католицкої віри.

В лїтах 1559 і 1560 відбули ся чотири великі auco протестантів в Belladolid і Sevilli. Відзначили ся они тим, що найзнатнїйші вельможні Іспанцї, а навіть двох членів королївскої родини і сам король були присутними. Перше auto відбуло ся 21 мая 1559 р. При тій нагодї зістало спалених 14 осіб і оден труп. Друге auto відбуло ся 24 вересня того самого року; на спаленє осуджено 21 осіб а 80 сказано на всїлякі покути. Найбільше урочисте auto було 8 жовтня, бо був присутний Филип II.

Коли на инших урочистих судах віри найвисший королївский урядник складав присягу що буде слухняний розказам сьв. офіцию, тепер сам Филип II. піддав ся присязї. При сягав, що буде боронити сьвяту католицку віру, а тоже давати поміч єї слугам проти єретиків і їх оборонців. Ось і взір правдивого князя, котрий в той спосіб заслугував ся у папів.

Велике сьвято auto в Мадритї в роцї 1660.

Филип II. умер 13 вересня 1598 р. і передав престіл своему синови Филипови III. котрий зі свого вихованя більш подобав на домінїканьского монаха, чим на володїтеля монархії. Задля без'устанного уґованя зі сторони Кортезів, щоби ограничити насильство інквізиції, король буцїм то прихилив ся до сего, але не вчинив нїчого а інквізитори бісили ся чимраз то більше. За намовою митрополита з Валєнтиї

поповнив король гидкий чин, приказуючи вигнати з краю Моріскосів, себто хрещених Маврів. Около міліон людий мусїло шукати схорониска в Африці. Трудно собі представити, яка нужда запанувала задля такої примусової вандрівки.

Филип IV. був цїковито подібний до свого попередника. Сьвяткував він свій вступ на престіл великим auto dafe, понеже той празник уважав за найгіднїйший. Костри не переставали горіти. Коли оженив ся наслїдник його Кароль II. инквізитори скористали з сеї нагоди і щоби звернути увагу короля на свою благословенну дїяльність урядили суд віри. Позістав опис того празника. Записаний одним з довірників сьв. офіцюм і видрукований в тім самім році, в котрім відбуло ся весїле то с в році 1660 в Мадритї. Дуже довга напись того опису, зачинає ся від слів: "Belacion Historica del Auto general de Le!" Автор підписаний яко урядник і довірник сьв. офіцюм.

Мадрит до сеї пори не мав щастя бачити в своїх мурах урочистого суду віри, позаяк трибунал, що перестерігав побожність мешканців Мадриту мав своє стале сїдлиско в Toledo. Уважано однак що і мешканців Мадриту належалоб ся раз вдоволити, допускаючи їх на такий суд, на який звичайно могли бути присутними оскаржені сьвітскі вельможні. При тім не вигідно було стягати до Toledo молоду королївску пару, в честь котрої все те мало бути уряджене. Не було отже иншої ради, як спровадити инквізиторів і їх жертви з Toledo і в столицї урядити се благородне представленє.

При обчисленю делїквентів, якими можна було розпоряджати, виказало ся на втїху завідателїв празника, що мали они в своїх шпонах осуджених на розличні кари і таким робом могли они урядити цїлковито удатне видовиско. Молодий король завістив, що є сильно зацїкавлений тими річами, подібно висказала ся і королева. Мати королевої, котра єще жила, посьвідчала те саме з власного досьвіду, позаяк вже раз для неї уряджено подібну забаву. Представленє мало відбути ся 30 червня, однак на день 30 мая назначено публичне оголошенє забави. В тім дни припадала річниця, коли король Фердинанд сьвятий нїс на своїх плечах дерево на костер для єретиків.

Дня 30 мая на памятку короля, що двигав дерево вивішено чорні фани инквізиційні зі золотими берегами

на головнім бальконї палати ґенерального інквізитора, а вікна закрито червоним адамашком. У деяких вікнах стояли трубачі, котрі що дві години трубіли, щоби розвеселити міспевих жителїв.

Около пятої годпни отворено велику браму палати і оказав ся похід довірників і пахолків інквізицийних, що мали брати удїл в представленю перед палатою. На чолї походу два вельможні тримали кінцї хоругви. В перед ішов посол і на даний трубачами знак оповістив серед тиші: "Всїм мешканцям і поселенцям тої столиці, як тоже і всїм тим, котрі тут задержали ся, подає ся до відомости, що сьв. офіцпюм інквізиції для міста і королївства Toledo уряджає публичне auto dafe дня 30 червня на piazo Mayor нашого столичного міста. Всї, котрі прихильні сему і признають нам могутність, доступять всїх ласк і початкових індульґенций."

Самий драмат розпочав ся 28 червня від спровадженя, дерева.

Цїле товар. в числї 290 мущин шляхотского походженя вступило на службу сьв. офіцпюм яко "воїни віри. Їх роля розпочала ся від того, що зібрали ся в палатї ґенерального інквізитора і рушили перед браму міста, де були нагромаджені стоси дров на костри. То дерево, що відгравало знатну ролю в мученю єретиків не могло бути перенесене до міста звичайним способом. Звичайно четвероногі осли возили дерево призначене до домового ужитку, тим разом то дерево не сли двоножні істоти.

Слїдуючого дня вже самі інквізитори розпочали свою дїяльність. В урочистім походї, в котрім брало участь більш 700 осіб між ними князї і ґрафи, несено 'зелений хрест', знак інквізиції з каплиці сьв. Марії араґоньскої, королївскої каплиці в замку. В записках споминаєсь що похід сей ішов улицею в найбільшім порядку, для піднесеня духа вірних і що само небо прихильне було сему, позаяк була дуже гарна погода. В тім часї спроваджепо до Мадриту, інквізицийних вязнів. Було їх 88, з тих 21 сказаних на смерть. Витягнено тих нещасників з тимчасової вязниці, не споминаючи нїчого про цїль подорожи. Зі звязаними руками їхали они тільки ночею і в ночи приїхали до Мадриту. Доперва послїдної ночи перед тим "сьвятом" оповістили їм їх судьбу. Кождого засудженого на віддане в руки сьвітскої власти, себто на смерть,

замикано з двома монахами, що мали його приготовити на смерть. Найбільшою потіхою була обітниця, що в случаю наверненя сказанний буде забитий перед спаленем; в противнім случаю зістане піддани всїм мукам повільного паленя живцем.

Але і поза обрубом міста всьо було в руху. Дороги, котрими мав іти похід, загороджено дошками, щоби товпа не тиснула ся. Позіставлено однак досить місця для заспокоєня цїкавости люду.

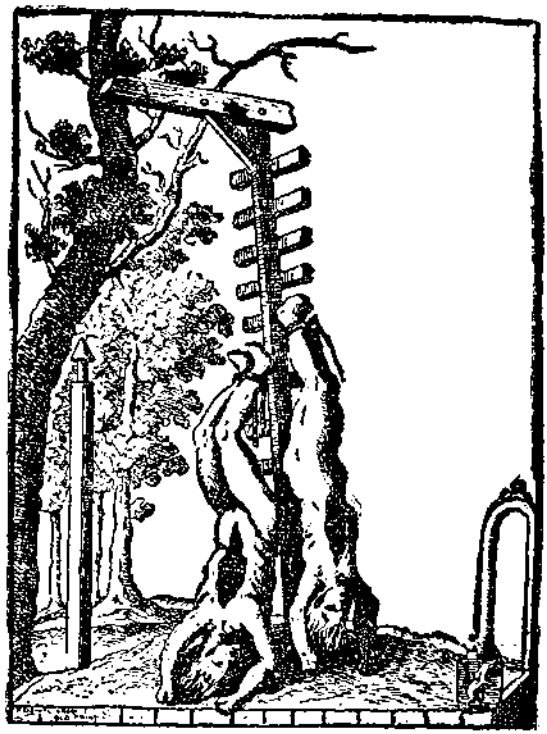

Вішанє за ноги.

Важних переступників вже з раня убрано в призначену одежу. Була се дуже скомплїкована робота. Треба було їх так убрати, щоби чорт, котрий в коротцї має їх пірвати до пекла, був в змозї відріжнити більших грішників від менших. На голові мав кождий засуджений стіжковату шапку, на котрій намальована була карикатура чорта і огонь. Ко-

трий був засуджений на спаленє мав на шапцї поломінь повзаючий в гору, а ті котрі не мали бути спалені мальовано поломінь звернений в долину. Наколи справлено ся з перебиранєм, приготовили велику гостину катам, по чім похід вже міг вирушити в напрямі казні.

Похід отвирав вибраний воїн віри, що двигав дерево; за ним ішло дванайцять пошів в білих габітах, відтак 43 сильних мужів, кождий з лялькою на палици. Ті ляльки представляли засуджених єретиків, котрі мали щастє утечи перед пажерниками сьв. офіциюм. Єсли не зловлено такого єретика, то хотїли спалити хотяй його подобіє. Ті ляльки були убрані так, як єретики проваджені на смерть.

Дальше поступав віддїл мущин, що нїс трумни трупів єретиків, викопаних для спаленя. Відтак ішли засуджені в своїх єретицких костиюмах. Менш винуваті ішли на передї, сказані на смерть за ними. Кождий з нещасників ішов з осібна, тримаючи в руцї горіючу сьвічку; з обох сторін коло них ішли монахи, котрих обовязком було навертати а новонавернених скріпляти в покорі. Дванайцятьом засудженим на смерть закнибльовано уста, побоюючись, що в дорозї моглиб відкрити перед людом всїлякі справки і тайни інквізициї. В кінцї поступала цїла товпа членів інквізицийного уряду, знане число духовних і сьвітских вельмож, котрі покликані були до звеличаня сеї урочистости.

Всї вікна і дахи позаймала публика. З ріжних сторін цїкавий люд тиснув ся в замкнених бічних улицях.

Наколи прибули на площу і кождий заняв своє місце, розпочали то жалїбне видовиско тим, що король мусїв присягнути, що буде поширати інквізицию і єї слуг і служити їм помочнию. Генеральний інквізитор зійшов зі свого престола, удав ся до королївскої ложи і перечитав йому слїдуючу присягу.

"Ваше королївске величество присягає і прирікає на Вашу віру і на ваше королївске слово, що Ви як правдивий король з Божої милости і як католицкий володїтель з цїлою вашою властию над католицкою релїгією, як сего учить і держить ся сьвята, апостольска і римска церков, будете єї боронити і все чинити, щоби та церква утримала ся і розширила ся. Присягаєте і прирікаєте, що будете і кажете переслїдувати всїх єретиків і відступників, ворогів тоїж церкви.

Присягаєте і приріkаєте, що будете і кажете помагати сьв. офіцию інквізиції, щоби виловити і покарати єретиків, буителів спокою нашої сьв. церкви, як того вимагає сьв. канон і його приписи і що Ваше королівске величество нікого не буде брати в оборону без огляду на його становиско."

Наколи король зложив присягу, відчитано другу форму присяги дуже довгого змісту, котру мусїли зложити всї присутнї. "Амінь", що означало зложенє присяги, кричав кождий що мав сил, щоби не бути підозрілим о спротивленє ся сьв. офіцию. Опісля наступала відповідна до сего акту проповідь, в котрій представляли заслуги інквізиції в як найкрасшім сьвітлї, а в кінцї розпочато читанє засудів. По перечитаню тих засудів проваджено засуджених на смерть на місце спаленя і привязавши їх до стовпів, підпале но дерево. Головний урядник кидав поліно подане королївскою парою і огонь розпочинав свою роботу для найвисшої почести Бога. Коло 9-ої години вечером засуджені віддали духа. Король дочекавши кінця, вернув вдоволений домів. Люд був тоже одушевлений. Уласкавлених відставлено до вязниць і на тім закінчив ся празник в честь королївскої пари.

Конець ішпаньскої інквізиції.

По смерти Кароля II. зістав королем Филип V. При вступленю його на престол хотїли урядити тоже урочистости, але король спротивив ся тому. Однак поперав він інквізицию в інтересї держави так, як поучив його дїдо Людвик XV. у Франциї. За то інквізитори стали по сторонї короля і боронили його від противників. Загально думають, що від часу коли престол ішпаньский належав до французких князят а не до ішпаньских, злагоднїла скаженість інквізиційна. Llorente заперечує сему і твердить, що за Филипа V., котрий помер 1746 р. спалено 1,564 осіб і взагалї осуджено 14,076 єретиків; в кождім случаю є се поважне число коли зважить ся, що се були часи великих гуманних писателїв французких Voltaire'a і Rossau'a.

Поволи і люд ішпаньский мусїв прозріти, на яку дорогу його впроваджено. Ідеї, що повстали і розвинули ся на півночи, перейшли тоже за Піренеї і затрясли частию Ішпанії.

Віра в спасеність інквізиції почала хитати ся і що раз більше повставали проти єї власти.

18 сїчня 1772 р. Кароль III. видав розказ до інквізиторів, щоби тримали ся в границях віри і не тикали ся сьвітских справ, як се до тепер чинили. Самі інквізитори були на тільки спритними, що уважали за конечне утримати міру і карали о много легше такі переступства, які давнїйше потягали за собою паленє на кострах. Особливо не відважили ся виступати проти вельможів і знатнїйших осіб, мусїли собі тоже відмовити приятности палити на кострах високих урядників. Коли случайно була якась поголоска о них, то звичайно висші урядники інквізицийні, не так сфанатизовані і хитрійші від низших старали ся се затерти.

Вішанє за ноги — руки і обдиранє зі скіри.

Докучали они тільки людови і ограничували ся на завданю всіляких покут. Від р. 1759 до 1788 себто підчас панованя Кароля III. спалено лише 4 осіб. Кароль III. відважив ся вигнати єзуїтів зі своєї держави, однак був за слабий, щоби скасувати інституцию інквізиторів. На се потреба було сильнїйшої руки, треба було Наполєона, щоби прогнати іспаньских попів.

Що було неможливим для іспаньских королїв, се зробив Наполєон за одним потягненєм пера. Дня 4 грудня 1808 р. написав він слїдуючий розказ на кавальчику папера: "Інквізиторів увязнити. Заказати дальшу роботу сьв. офіциюм. На його доходи наложити арешт."

Хотя хвилево залагоджено ся з тим потвором, забитий не зістав. По засланю Наполеона поши враз зі своїми сторонниками зажадали відновленя сьв. офіциюм і булоби до сего дійшло, понеже Кортези обнявши ряд, носили ся з тим самим наміром. На щасте розсуднїйші елемента взяли верх і узнано таке відновленє за спротивляюче ся горожаньскій вільности. Ограничено ся на тім, що тільки католицка релїґія є дозволена в Ішпанії.

Тодї поши піднесли бунт і підбурили своїх сторонників. Треба було відкликати з Ішпанії навіть папского нунция, по заяк сей бунт попирав надто ревно. Наколи Фердинанд VII. повернув до Ішпанії в 1814 р. здавало ся, що для інквізиторів повернуть давні часи. Казав він увязнити Кортезів за опозицию і запровадити інквізицию.

Спаленє Бібліï і св. Письма, в Ішпанії, 1540 р.

Але пострах перед тою інквізициєю минув вже безповоротно і навіть королївска ласка не була в змозї причинити ся до "pomyślnej" працї інквізиторів. Послїдні засуди, котрі видала ішпаньска інквізиция, зістали виконані здаєсь в р. 1826.

На тім скінчила ся фактично діяльність суду віри, хотя після римо - католицкого погляду істнує тойже еще до тепер. Член катедральної капітули професор теольоґії д-р Hugo Lammer з Вроцлава каже в своїм Analecta Romana в річниках 1860 до 1861 що знесенє інквізиції в Іспанії є цїлковито неважне, позаяк стало ся се без дозволу папи; правно належить уважати ту інституцию за істнуючу.

В кінцї хай собі католицкі попи думають, що і днесь мають право на інквізицийні суди. Найголовнїйшою річею є се, що вже не суть в змозї палити "єретиків" на кострах. Хай собі теперішні слуги божі спочивають на лаврових вінцях, які їм приготовили їх попередники. Заслуги тих послїдних були аж надто великі, щоби щось не позістало для наслїдників.

На закінченє пригадуємо еще раз число засуджених: 31.912 спалено живцем; 17,659 спалено по смерти або в образах; 281,450 засуджено на тяжшу або легшу кару. Загальна сума засуджених 341,021.

Інквізиция в іспаньских посїлостях і на морю.

Іспаньскі королї, котрі не жалували нїчого, щоби тільки запровадити інквізицию і піддержати єї повагу в своїй вітчинї не забували тоже і про другі краї, котрі мали щастє бути під пановапєм католицкого володїтеля Іспанії.

Другий великий іспаньский інквізитор Desa запровадив був вже інквізицию в Сицилії (італїйский остров) і старав ся про те саме в Неаполи. Сицилїйцї не хотїли згодити ся на той страшний суд і люд ставляв перепони. Інквізитори змогли отримати ся на становисках тільки при помочи сьвітскої власти, котра з розказу короля їх боронила. Опираючи ся на тій оборонї роз'ухвалили ся так скоро, як їх побратими в вітчинї. Сицилїйцї допроваджені їх поступованєм до остаточности, заворушились в 1516 р. і увільнили всїх вязнїв умираючих з голоду в інквізиторских вязницях. Завдяки особлившому трафови сам інквізитор заледво уратував житє. Заступник короля тоже ратував себе утечею, бо і він був людом зненавиджений, яко оборонця інквізицийних монахів.

В той спосіб повстримано в Сицилії благословенну дїяльність сьв. офіцыум.

В Неаполю Фердинанд пробував кілька разів відновити суд над єретиками після взору ішпаньского, але наміри його розбили ся о сильний опір люду. Старання ся Кароля I. Филипа II. були тоже надаремні. Сей послїдний хотїв ущасливити Медіолян таким трибуналом, але і тут натрафив на енерґічний опір. Льомбардскі епископи, котрі знали о тім добре, що через впровадженє суду віри потерпить їх власть і значінє, противили ся тому цїлою силою, а люд і урядники ношрали їх змаганє як найревнїйше.

В Америцї запроваджене інквізиції належить приписати кардиналови і великому інквізиторови Ximenes'ови, котрий назначив був дня 7 мая 1516 р. епископа з Куби (сей великий остров належав давнїйше до Ішпанії) на деле ґованого ґенерального інквізитора в Ішпаньских кольонїях. Уповажнив його до вибору всїх судиїв і урядників трибуналу, котрим мав повірити всї інквізицийні справи.

Бідні Індияни в ново - відкритих землях вистрашені і позбавлені спокою, окрім горівки і иньших добродїйств, які їм принесли білї, дістали на карк еще пановане фанатичного католицкого клеру. Часто благали свого великого духа, щоби знищив тих людий, котрі скоро тільки прибули, сейчас предприняли страшні средства проти тубильцям.

Перше auto dafe в Новім сьвітї відбуло ся в р. 1574. Приготованя до того празника цїлковито дорівнували ішпаньским. Спалено одного Француза і одного Анґлїка, позаяк яко лютерани належали до чорта. 80 осіб принято знову до церкви і сказано на всїлякі кари.

В Америцї були тоже вічні непорозуміня межи властию і інквізиторами, котрі не тїшили ся таким поводженєм як в Ішпанії. Филип III. думав, що в Америцї запевнить побіду одинокій провадячій до спасеня віри тим, що закаже переспляти ся тут всїм єретикам і менше або більше підозрілим особам. Охрещений Жид або свїжо навернений Мавр і такий чоловік, котрого інквізиция вже карала, не міг перенести ся до Америки. Се саме тикало ся дїтей і унуків спалених єретиків.

Хто відважив ся виїхати мимо заказу, тому забирали маєток або з браку такого сказували на 100 нагайок. Мимо

сего, таких переселенців появило ся дуже богато. Навіть людям незнаного походженя удавало ся дістати американьский пашпорт, если тільки не призабули дати якесь лапове урядникови. Таким робом появило ся в ішпаньскій Америці богато ново-христіян і людий незнаного походженя. Прибували тут тоже люди шукаючі вражінь. Такі люди не уміли з покорою зносити поступованя інквізиторів. Інквізитори мусїли ся до сего застосувати. Мусїли відступити від урочистих auto dafe а вдоволити ся малими приватними.

Рівночасно з упадком інквізиції в єї ішпаньскій вітчині і американьскій провінції увільнили ся тоже від того тягару, прямуючи до полїтичної самостійности. При тій нагоді показало ся, що клєр був сторонником съвітских властий до сих пор, доки інтереса їх були спільні. Филип II. не задоволив ся пановапєм всечесних отців інквізиторів у всїх ішпаньских посїлостях, отже установив еще інквізицию на кораблях.

Задля великої фльоти, яку мала Ішпанія, не велика річ було найти там єретика. Факт сей не давав спокою побожній королївскій совісти. За його старанєм папа уповажнив великого інквізитора впровадити інквізицию на кораблях і назначити суднїв і помічників. Їх обовязком було не тільки перестерігати чистість вірп поміж корабельною службою і подорожниками, але і недопускати до спровадженя книжок і вивоженя єретиків, позаяк їм не вільно було виїзджати без позволеня. Ні один корабель не міг опустити порту без ревізиї інквізитора або його помічника.

З часом отворили ся Филипови очи на шкоду, яку виряджало торговлї таке поступованє. Злегчено приписи о стілько, що ревізию товарів повірено урядникам цловим; пошукуванє єретиків мало відбувати ся лиш тоді, коли було пі дозрінє.

Задля великого торговельного руху Нїдерляндцї дійшли до знатного добробиту і думка самостійности широко розвинула ся у мешканців нїдерляндских міст. Богато Ішпанців вигнаних зі своєї вітчини тут поселились. Ішпаньске правлїнє зносили там не дуже охочо а навіть нїдерляндскі вельможі выступали проти него, уважаючи себе покривдженими. Кароль I. надто високо цїнив вартість Нїдерляндців для своєї держави, шоби міг пусти-

ти волю свому поступованю. Його наслїдник Филип був великим фанатиком; фанатизм був головною цїхою його характеру. Хотя знав, що своїм поступованєм утратить Нїдерляндию для Ішпанії, однак як запевняв папа, не міг знести, щоби в Нїдерляндиї позістало коріне отруйної рослини і волїв утратити цїлу провінцию чим виречи ся наверненя єї на католицку віру.

Кароль назначив в р. 1532 на інквізитора в нїдерляндских посїлостях сьвітского чоловіка Franz von der Huldt. Папа затвердив ту номінацию. Той чоловік заледви кілька лїт міг сповняти службу на честь сьвятої церкви. За сфалшоване публичних актів зістав скинений з уряду і оскаржений перед судом. Отже початок не дуже був щасливий. В р. 1525 папа Клєментий VII. назначив трех урядників яко наслїдників виклятого Franza von Huldt'a. Ті наслїдники були іменовані папою, а нї королем, з виразною назвою папских інквізиторів. Franz von der Huldt зараз в початках свого урядованя казав спалити двох монахів авґустиянів за поперте науки Лютра, третого знову монаха казав зашити у мішок і вкинути до ріки Шельди. Затоплено тоже один корабель в Антверпії а попа спалено живцем за се, що оженив ся. Наслїдники пішли дальше тою дорогою. Одного разу казали спалити цїлу родину. Проваджено на костер навіть вагітні жінки.

Ненависть до інквізиторів так змогла ся, що Кароль не казав їх називати інквізиторами, але слугами церкви. Та назва і пізнїйше дотримала ся хотя не було ріжниці поміж ішпаньскими інквізиторами а нїдерляндскими слугами церкви. 25 вересня 1550 р. Кароль назначив троякий рід смерти: меч, огонь або закопуване живцем.

Що однак помогли ті кари в порівнаню з запалом з яким протестанти здобували собі прихильників? Католицкий піп F. J. Holzwarth в своїм "Відорване ся Нїдерляндів" каже: "тільки єресь могла іти такими мановцями, щоби достерігти єретицкого материялу і тільки она мала чоло так сьміло провадити свій інтерес." Кати церкви були в тих часах так безсильними взглядом прихильників єреси, як теперішні поліцийні переслїдованя взглядом робітників. Старали ся они всякими способами приглушити раптовний рух який о-

панував умисли; але всякі перешкоди ставлені ними завалили ся.

Тодїшний історик Hugo Grotius подає число страчених Нїдерляндців з причин релїґійних за Кароля і Филипа на 100 тисяч. Князь з оранії зменшає тую до 50 тисяч. Коли-б навіть і то число було за велике, то в кождім случаю не улягає сумнїву, що нечувану скількість відступників від церкви помордовано.

Збільшуючи еще в році 1565 кари на єретиків Филип приспішив конець іспаньского панованя. В р. 1566 заключено союз ґезів до котрого належало дві тисяч осіб нисшої шляхти щоб протидїлати інквізиції. Попи скликували всюди люд, щоби зазнайомити його з наукою протестантскою; люд зброїв ся. Король послав до Нїдерляндиї Альбу і той почав своє грізне пановане. Єретиків, позісталих укарано шибеницею або на кострах. Сам Альба був предсїдателем в кровожаднім судї видаючим засуди. Від 20 лютого 1568 р. до 5 марця слїдуючого року згинуло 1700 осіб в Торукселї. Се саме дїяло ся і в других містах. То насильне поступоване мало для Нїдерляндчиків той вислїдок, що зібрали всї сили, щоби скинути іспаньске ярмо котре на них тяжило 80 лїт. Враз з самостійностю здобули Нїдерляндчики цїлковиту вільність віри і тепер заледви трета часть людности визнає католицизм.

Сьвята римска і загальна інквізиция.

Звязні зносини що панували в середних віках поміж Нїмцями а Італійцями приспішили розвій науки Лютра в Італії. Бажане реформи церкви і клеру були щораз нападнїйші. На пропозицию кардинала Caraffa, папа Павло III. запровадив римску і загальну інквізицию. Булля, силою котрої покликано до житя ту институцию має дату 21 лиця 1542 р.

Щоби у іспаньских інквізиторах не взбудилась заздрість задля нового римского трибуналу, рішено, що іспаньский суд позістане цїлковито самостійним і провадити буде свої інтереса давнїйшим способом. Римскі інквізитори старали ся однак розширити свою власть на іспаньских побра

тимів, однак надармо. Ті ставляли енергічний опір і зухвало відповідали на розкази, що приходили з Риму. Але ту ходило о оборону своїх інтересів і кишень і тому інквізитори робили все що можливе, щоби утримати себе.

З цілою жорстокостию виступлено проти єретиків. Переслїдуване і перестрах опанував Італію. Богато Італійців збігло до Німеччини і Швайцарії. Зфанатизовані монахи винайшли нову зброю проти своїх неприятелїв. Позамикано всї наукові академії, а ціла лїтература підлягала найбільшій ревізнї. В р. 1543 Caraffa розказав, щоби жадна книпредставити інквізиторам спис книжок. Єсли найшли ся невідповідні, то конфісковано їх і палено. Кождий мусїв стеречи ся купити всечеснїйшими вітцями заборонену книжку. жка без огляду на зміст, стара чи нова не була видана на будуче без дозволу інквізиторів. Книгарники були з'обовязані Урядникам цловим заказано висилати книжки на місце їх призначеня без ревізнї інквізиторскої. Наказано попам ревізию всїх книгарень, щоби переконати ся, чи на складі нема заказаного товару. Кождий мав обовязок доносити про заказані письма і нищити їх.

В тім часї указали ся перші списи заказаних книжок. Теольоґічні факультети в Loewen і в парижскій Sorbonme видали вже подібні списи. Тепер папский нунций в Венециї Giovanni della Casa будучи в дуже близьких зносинах з домом Caraffa видав в р. 1548 катальоґ, в якім було виказаних більш 70 чисел заказаних книжок. По трех роках вийшов новий катальоґ у Фльоренциї, а в р. 1554 в Медиолянї. Катальоґ виданий в Римі в р. 1559 виказував навіть письма кардиналів а що найсьмішнїйше навіть історию самого Casa. Той індекс обовязує католицку церкву навіть по нинїшний день, однак на сї часи все тое є мертвою лїтературою. Находить ся там значне число нїмецких клясиків, котрих письма суть католиками заборонені ще і тепер. Старання щоби і тепер стосовано ся до того заказу булиб даремні.

При всїх предпринятях проти єретиків послугувано ся все сьвіцкою помочию. Позаяк папа був і сьвітским володїтелем значної части Італії то урядники залежали від него під кождим взглядом. Інквізитори отже не потребували страхати ся опору зі сторони сьвітских урядників. В декотрих других італїйских державах знаходили они прихильне принятє,

а Медіолян і Неаполь, які противили ся іспанській інквізиції отворили вільний вступ для римских інквізиторів. Они господарили в Тоскані так, що цїла торговля і рух устав; жаден чужий купець (торговельник) не міг рушити ся в місті, щоби не бути шпіонованим. Хто міг той ратував ся утечею; учені і артисти що численно пробували на дворі Megirri мусїли шукати другого місця побуту. Люд грязнув що раз більше в віруванє забобонів і убожів.

В Венециї інквізиция нїколи не дійшла до такої великої сили як де инде. Венеціяне надто перестерігали свою самостійність, щоби піддати ся під вплив чужинців. Ставлені інквізиторами вимоги для дожів (венецких управителїв), щоби сї ввели проти єретиків едикта, видавані папок і цїсарем, були все відкидувані. На інквізиторів наложене того рода ограниченє, що не могли нїчого рішити без трех назначених республикою сенаторів, які могли встримати веденє процесу. Засуд виданий в їх неприсутности був неважний. Ті сенатори були горожанами, цїлковито незалежні від римскої курії.

Понеже конфіската маєтку в Венециї не була дозволена, отже упадала головна причина судити єретиків. Замість набувати маєтки, можна було наразити ся еще на змушенє платити кошта процесу і відшкодованя. Не маємо доводів на се, чи в Венеції відбувало ся паленє живцем на кострах, чи тільки палено трупи. Осуджені діставали ся на той сьвіт другим способом. Дошку, до котрої привязувано засуджено го опирали кінцями на два човна і вишливали на море. Відтак човна розпливали ся в противні стороны і дошка з кандидатом на смерть впадала в воду. Не була то гарна смерть, але в кождім случаю лїпша від повільного паленя.

Історики католицкої церкви висловили ся, що в Римі не виконано анї одного засуду на смерть. Се однак противить ся правдї, що між иншими потверджає тоже єзуїта Sachini і венецкий посол Pavlo Tiepolo. Перший з них заявляє, що Luigi Pascal, евангелистичний проповідник в Kalabrii зістав спалений в Римі в присутности папи в р. 1560. Венецкий посол знова під датою 27 вересня 1567 р. оповідає що в котрусь неділю відбув ся за його урядованя суд віри під церквою Santa Maria Sopra Minerva при участи всїх кардиналів присутних тодї в Римі. На тім судї сказано дві

особи на смерть, одну з тих на замуроване. — Трету особу сказано на доживотну вязницю, а решту єретиків на меншу або більшу грошеву кару.

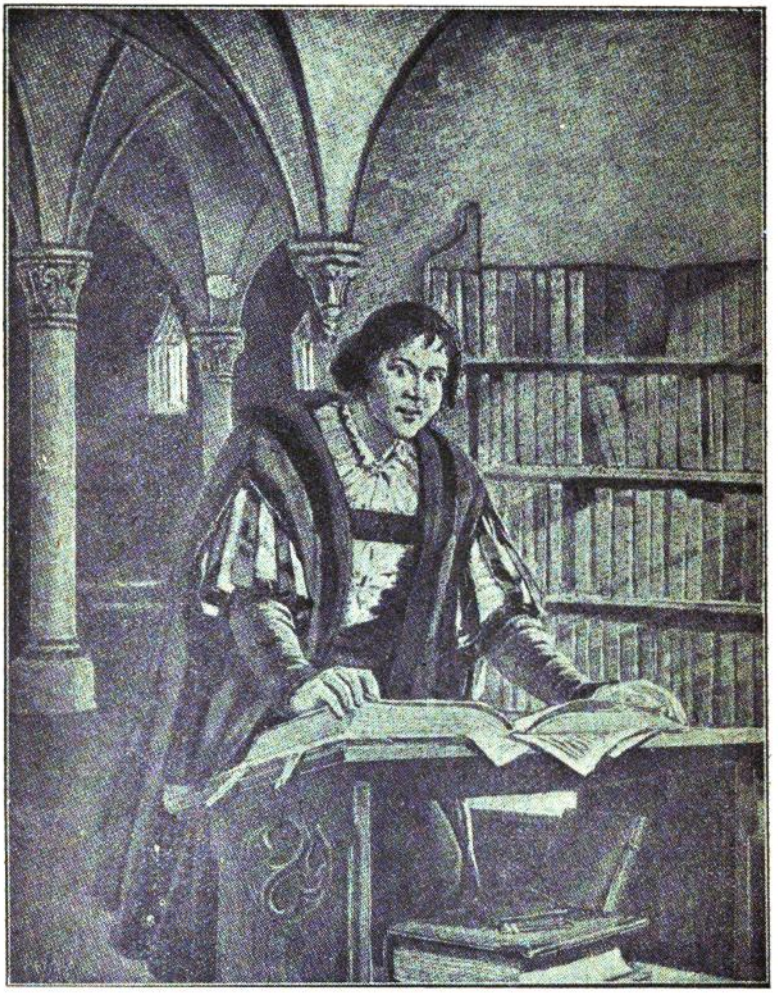

Студент Мартин Лютер знайшов в університеті в Ерфурт Біблію в році 1502.

Бунт люду з причини інквізиції повстав в Римі в році 1559 по смерти Павла IV. При іменованю нового папи був звичай увільняти вязнів. Так стало ся і тим разом. Не опорожнено тільки інквізиційних вязниць. Тоді люд наложив

огонь під вязницю і освободив 72 вязнів. З трудом удало ся інквізиторам спасти житє перед обуреним людом.

Другий наслїдник Павла IV., Пій V. приняв титул "висшого інквізитора." Видав розказ до лїкарів церковної держави, щоби не пильнували надто хорих довше чим три дни, хиба що хорий представить свідоцтво нової сповіди. Той папа працював з такою ревностию в інтересї інквізиції, що люд дав йому додаток "Інквізиційного Михайла" після його властивого імени.

В тих часах жив Ґіордано Брюно. Походив він з богатої родини і дістав старанне вихованє. В молодости своєй зіткнув ся з Вальдензами і знана нам вже масова різня Вальдензів в Калябриї, обудила в нїм страшний протест. В пятнайцятім роцї житя вступив до домінїканьского монастира в Неаполю, щоби віддати ся в спокою своїм студиям фільозофії. Вже тут не подобав ся він монахам, позаяк роздарував всї свої сьвяті образи. Заки отримав сьвяченє переносив ся з одного домінїканьского кляштору до другого, не могучи нїгде найти спокою. З кождим днем чув що раз більш що його погляди цїлковито не згаджають ся з римскою наукою. Відкинув своє законне імя і вандрував з одної місцевости до другої через Женеву, Париж, Анґлїю, Бронсвіґ, Франкфурт — повернув до Італії і в Венеції впав в руки інквізиторів.

Рим зажадав його виданя, позаяк не був підданий республики. Сенат згодив ся на се проти волї державного прокуратора Донато. Сїм лїт пересидїв Bruno в венецких вязницях, сїм лїт в римских аж зістав спалений на Campo di Fiore дня 15 лютого 1600 р. ювилейного року для католицкої церкви.

1642 р. закінчив житє Galileusz Galilei в 87 роцї житя. Властиво не умер в інквізиторскій вязниці, а в другій місцевости, не казали йому перебувати. В кождім случаю пізнав він добре інквізиторску вязницю.

А тепер найцїкавійша річ. Знана є неомильність папи. Хотя принято єї за доґмат, доперва в р. 1870, то однак перед тим в ню вірено і визначнїйші отцї церкви годили ся з тим. По оголошеню того переконаня яко доґмат, жаден католик не міг сумнївати ся про неомильність попередних папів, а тим самим і істнуючому тоді папі.

Але одного папу тоже не оминуло слїдство чистість віри. Іменно Інокентія XI (1676-1689) підозрівано о тайне належанє до Моліносів. Дня 13 лютого 1687 р. з'явила ся у него депутація сьв. офіциюм в цїли слїдства. Не неомильного на пу хотїли переслухати, але Benedykta Odelscachi, який по передно називав ся Інокентий. Розуміє ся се була попівска штука: особу папску уважали за невірну, ненарушаючи самого папу.

Тайною зістало те, про що говорено і що зайшло при тім слїдстві. Навіть старано ся укрити самий факт. Анґліканьский епископ, Gilbert Burnet, котрий описує се оповідає дальше, що він враз з другими єретиками запитав жартом католиків з Риму, де скриває ся неомильність папи,, если ним самим призначені слїдителї віри не суть о ній переконані.

Коли рівночасно зі скорим ширенєм ся просьвіти заникло безуслівне панованє Риму над умислами, сьвітскі власти повстали проти провадженю монаших судів віри. Клятва стратила свій грізний характер, оружіє стушіло. Урядник що спротивляв ся папским розпорядженям вже не потребував страхати ся утрати уряду. Майже цїла вже протестанцка Анґлія провадила великі торговельні зносини зі всїми краями і була в змозї оборонити своїх підданих в других країнах. На "британске бажанє" увільнено нераз інквізиційних вязнїв.

В історії інквізиції XVIII. столїтя головну ролю відограло вільномулярство (масони). Масон був для доброго католика таким самим страховищем, яким є соціяліст для клєрикального хлопа.

Задля тайности, якою оточували ся масони курсували о них найбільші фантастичні оповіданя. Несотворені байки повстали о їх звязи з чортами. Папа не вірив всему тому, однак мав свої причини, щоби їх винищити. То, до чого прямували масони, противило ся віруючому, в догмати церкви і нівечили вплив тоїж. Масонство втиснуло ся до всїх товариских кругів переважно до висших і захитало становиско церкви католицкої. Головні засади масонства були шляхотні і взаїмна поміч і релїґійна толєранция. Легко тоже поняти, що вже і се вистарчило, щоби на масонство стягнути насильне переслїдованє церкви.

В первій половині XVIII ст. бачимо всюда, навіть в Італії степенний упадок інквізиції. В р. 1769 видав князь з Парми заяву, що по смерти урядуючого інквізитора не вільно назначати другого, те саме наказано в Тескані. Фердинанд VI. з Сицилії знїс інквізицию в р. 1782. Наполеон, котрий так нагло положив кінець ішпаньскій інквізиції, розказав тоже зносенє римскої інквизиції. "Від сеї хвилї ваш трибунал не істнує. Духове катованє має свій конець". Такими короткими словами приняв він представителя інквізиції коли сей появив ся у него.

Наколи Наполеона поконано, папа не мав нич пильнїйшого до роботи, як знову покликати сьв. трибунал до житя. Лєон XIII. казав навіть збудувати нову вязницю для єретиків, але вже промнули були часи давних жорстокостий. Революция 1848 р. отворпла знова брами інквізиційних вязниць, але коли француска арміа випровадила папу до Риму сьв. офіциюм розпочало свою дїяльність з новою ревностию.

20 вересня 1810 р. увійшли італїйскі війска до Риму і намістник Христа стратив свою сьвіцку власть. Італїйска людність відітхнула. Є можливе, але неправдоподібне, щоби папа утримував еще до тепер єрстицкі суди в обсягу мурів що окружають ватиканьский горбок і замикають цїлу його сьвіцку державу.

Конґреґация зложена з кардиналів для оборони чистоти віри істнує до нинїшного дня, однак не можна тих кардиналів уважати за інквизиторів, бо не розпоряджають вже ані мечем ані огнем. І часи вже цїлком змінили ся. Коли давнїйше охочо зносили церковні карп, щоби могли повернути на лоно церкви, сегодня богато людей добровільно і явно виступає з католицкої церкви і нїхто їм сего в вольних краях заборонити не може.

Інквізиция в Нїмеччинї.

В середних віках не заволоділа церква жадним красм, жадним не розпоряджала з такою безглядностю, як Нїмеччиною. Нїмецкий характер і нїмецка незгода були дуже податним материялом для праці курнї.

Ціла махинация попівского хотіня власти і добичі була в Німеччині все в руху. І якже се стало ся, що Німеччину увільнено від інституції, при помочи котрої церква втискала ся глибоко в люд? Звідки се походить, що власне той нарід охоронив ся від інквізиції, наколи впроваджене єї видавалось так легким, а навіть конечним при насильстві того народа до терпінь і послуху. Склонність до єреси і фанатичне привязане до католицкої церкви відхиляють ся тут від себе далеко більше чим деінде. Для чого безкористно? Се питане завдає Adolf Hausrath в своєї розправі о Конраді з Марбурґа.

Німеччина місце уродженя значнійших реформаторів колеба всіх наук небезпечних для папства, край що належав переважно до духовних князїв, представляла преціньь всякі услівя що сприяли розвоєви до інквізиторскої дїяльности. Не бракувало тут єретиків як рівнож представителям церкви не збувало на власти. Для чого сьв. офіциум не дійшло тут до такої власти як в других державах? Належить шукати причину в тім, що заведений суд віри в Німеччині зараз на вступі взяв ся за остро і незручно і перші кроки зробив чоловік котрий зараз в початках збудив ненависть до нової інституції.

Як вже споминали ми в попереднім роздїлї, прибувші з Італії проповідники казали спалити вже в р. 1212 в Strassburgu 80 осіб посуджених о єресь. В тім предприняту брав участь також нїмецкий монах, з котрого іменем вяже ся історія інквізиції в Німеччині. Не відомо чи прибув він разом з другими з Італії, чи ще передше проживав в Strassburgu. Яко проповідник називав ся Конрад з Марбурґа. Той монах скоро відзначив ся поміж інквізиторами, позаяк яко Німець був зазнакомлений з місцевими обставинами, цїлковито незнаних для італїйских монахів. Інокентий III. при загальнім хрестоноснім походї поручив йому до управи Німеччину де він розвинув свою дїяльність. Їздив на мулї по цїлім краю, щоби намавляти люд до хрестоносного походу і часто цїлими днями люде ішли за ним щоби еще раз послухати проповіди і еще раз доступити відпусту.

Повстало сильне обуренє на його поступованя, позаяк відпусти отримувані таним коштом улегчали всякого рода переступства і злочини.

Конрад найшов поперте головно на тиринґскім дворі. Жінка ляндґрафа звана сьв. Єлисавета повірила йому своє духове управительство і він заволодів нею цілковито як тоже і ляндґрафом.

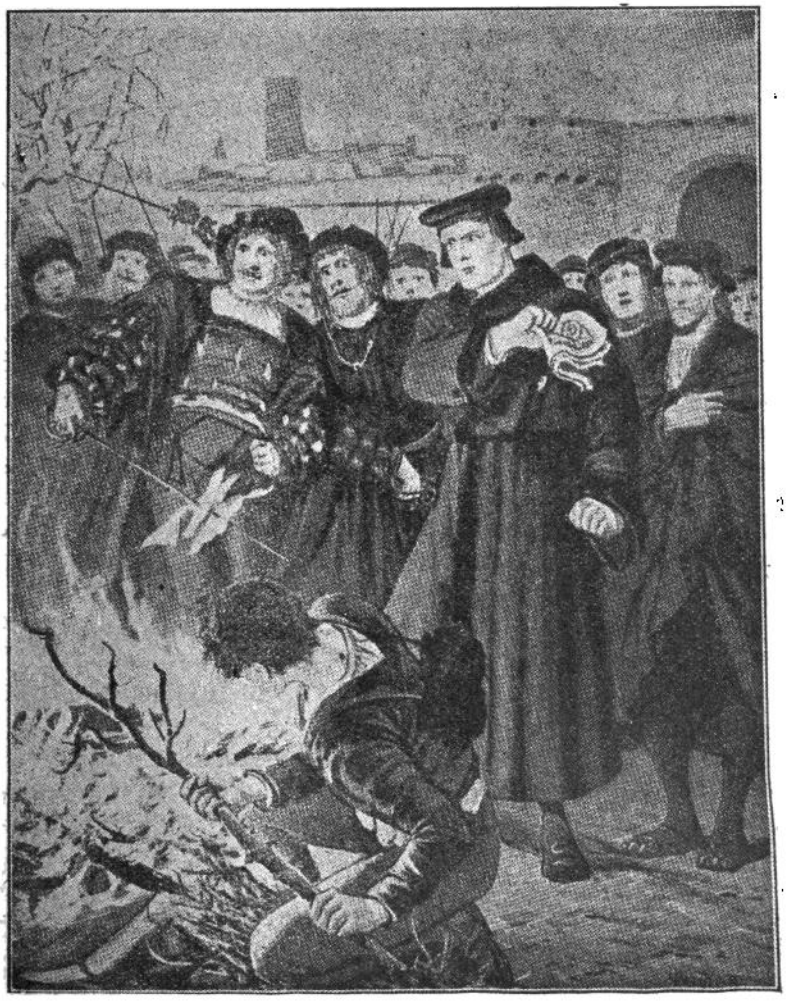

Спаленє Папскої Буллї 10 Грудня, 1520 рону.

Головна діяльність Конрада як інквізитора розпочала ся в р. 1224 за Григория IX. Сей фанатичний переслїдник єретиків, уцасливив інквізиторами ріжні части Нїмеччини.

Конрадови знова призначив цїлу Нїмеччину, як поле до дїланя. Зараз в першім року понтифікату, Григорий післав йому похвальний лист за ревність в нищеню єретиків і дозволив йому добирати до сеї цїли помічників. Єретицкі едикта видані на короткий час перед тим Фрыдрихом П. віддавали сьвіцку власть до розпорядженя інквізиторам.

Таким робом велика власть сточивала в руках Конрада і щоби єї уживати трафляло ся богато способности. В Нїмеччинї було тільки ріжного рода сект що і деінде а головно в Альзациї і над Реном. Тут, до Турингії і до Гессиї Конрад перенїс своє поле дїланя і тягнув краєм з гідним собі дворянством.

Був дїяльним над Реном від року 1230 до 1233 себто до своєї смерти. Його власть так змогла ся що міг станути проти князїв в краю і переслїдувати їх як єретиків. Графа з Sayn оскаржено о се, що нїби мав приїхати на величезному ракови на якесь єретицке зібранє. Конрад хотїв йому за се виточити процес. Справа пійшла перед синод, котрий обрадував в Моґунциї в присутности короля. Тут оказалось, що сьвідки зробили фалшиве зізнанє зі страху перед Конрадом, в противнім случаю могли би були за се дістати ся на костир. Остаточно витримали справу проти ґрафа. Конрад пробував тоже зібрати хрестоносне війско, котреби сильно змушало неслухняних до уляглости.

Траґічний був конець Конрада. В дорозї до Марбурґа близько міста, кілька лицарів напало на Конрада. Порубано його на кусники, хотя благав о житє. Число його забитих побратимів всїляко обчисляють.

Рада страсбурска видала такий розказ домінїканам: "Не палити людей так скоро і без слїдства". Відомо було, що домінїканьскі інквізитори спонукані захланностю, спалили богато правдивих католиків, котрі навіть нїколи не чули про єресь. Отже від тої пори мали сидїти тихо в монастирах і не займати ся шпіонованєм єретиків. Митрополить з Могунциї всадив у вязницю кількох членів банди Конрада.

В північній Нїмеччинї переслїдованя єретиків тревали єще довго. Два побратими Конрада з Марбурґа епископ Конрад з Niedelsheim і ляндґраф з Турингії стали вірно по сторонї свого іменника. Передтим ляндґраф цїлковито не старав ся про єретиків. Одного разу утопив ніж в тїлї ер-

фуртского епископа і зістав увільнений від банїції тільки через вступленє до монастира. Від сеї пори став він поважним католиком і ревним переслїдником єретиків. Казав зрівнати зі землею єретицке село Willesborf в околиці Siegen.

Папа попав в стеклість з причини пімсти яку поповнили на Конраді з Марбурґа і вимагав відмстити його смерть.

В листї писанім до митрополита з Моґунції і епископа з Nidelsheim, відзиває ся о забитім тими словами: Котрийже то паньский пес відстрашив страшнїйших вовків своїм гавканєм? Хто певнїйше працював для вільности церкви? Чиж він, правдивий слуга Мойсея не здмухнув злости сьвіта, як друге Єрихо?"

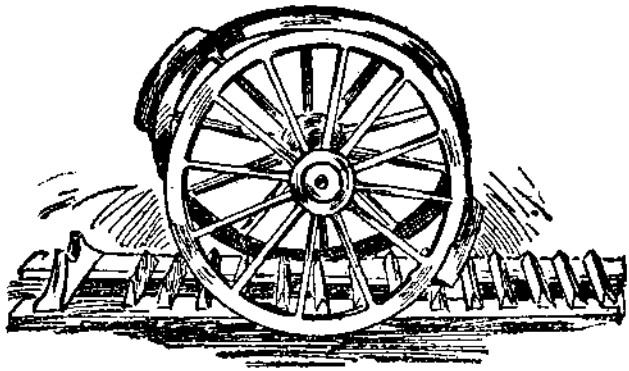

Колесо до котрого привязувано вязнїв і кручено їх по вістрях.

Видано розказ, що в кожду неділю і сьвято у всїх церквах буде оголошувати ся банїция для мордерців Конрада і інтердикт затяжить над кождим місцем їх побуту, поки ті рицарі не зискають абсолюції в Гимі. Наказано двом висше згаданим людям переслїдувати тих що брали участь в убійстві.

Тимчасом митрополита з Моґунції був цїлком иншої думки, 2. лютого 1234 р. відбув ся в Франкфуртї з'їзд сьвіцких і духовних князїв. При тій спосібности зістали увільнені від провини і кари не тільки єретики, оскаржені Конрадом але навіть його мордерці. Як задивляли ся на замордованє Кон-

рада, доводить факт, що один епископ осьвідчив публично, що Конрад з Марбурґа заслужив єще на се, щоби його тепер викопати з гробу як єретика і спалити. Обуренє було так велике, що оборонцям Конрада удало ся заледви спасти житє:

Іван Гус, Чеський Реформатор.

Можна уважати за щастє для Німеччини, що Конрад зістов убитий в так короткім часї. Через се кождому отворили ся очи яку шкоду приносить нова інституция. Що дїялоби ся в Німеччинї єслиби інквізиция мала тільки часу до розпаношеня ся і до розвою систематичної дїяльности? В

кождім случаю сталоби ся подібно як в Ішпанії, бо нїмецкий люд був рівнож реліґійний і фанатичний як і ішпаньский. Не було тут справдї Моріносів і Маріносів, але Нїмець був похопнїйший до єреси чим Ішпанець.

Завдяки розгорячкованя яке пановало проти Конрада в Франкфуртї що правда рішили мати на оку єретиків але рівночасно припоручили осторожність поступованя з ними і три мали ся звязло приписів. На соборі скликанім митрополитом з Моґунциї до тогож міста оказала ся ще більша ненависть до монашой інквізициї; рішено переслїдувати помічників Конрада,, рівночасно увільняючи його мордерців; вислано паші недискретну критику поступованя Конрада. Виразно зазначено, що суджене єретиків належить тільки лише до епископів. Заказано знову попам висилати милостинців з проповідами, монастирам раджено, щоби заборонили своїм сестричкам волочити ся поза мури монастирскі.

В той спосіб нїмецкі епископи виповіли війну судіям єретиків. Першою причиною яка їх до сего трунула була охота тримати ся при своїй власти. Они спостерегли, що їх власть і значінє дуже утерпить, бо вже і так аж шістьох інквізиторів було призначених для самої тільки північної Нїмеччини; в р. 1336 тринайцять Люциферанів відразу спалено кострі.

Під конець XIV. столїтя переслїдовано тоже Вінклєрів, котрі не хотїли признавати матер божу анї сьвятих; відкидали честь образів і почували до обовязку нищити сьвяті образи. Про пекло не хотїли тоже знати. В загалї можна їх зачислити до Вальґензів. В Strassburgu вже від давна повстала громада вінклєрска, котрої трийцять двох членів увязнено в р. 1400. Наложено на них ріжні кари. В початках XV. столїтя палили ся костри тут і там над Реном; 6 липня 1415 р. спалений зістав Іван Гус в Констанциї, 1424 р. в Вормеї згинув тою самою смертію Іван з Drendorfn. Петро Фурман дістав ся на костир в Speier в р. 1526, а Фридрих Райсер в Strassburgu 1458 р. Не можемо вичисляти всїх переслїдовань в Нїмеччинї, заняликби се цїлі томи. Переслїдованя тревали доти, доки институция інквізициї була дїяльною. Розуміє ся пізнїйше не збувало на старанях запровадити в Нїмеччинї правосильної монашої інквізициї, але надармо. Около половини XVI. столїтя роблено в тій цїли ста-

ранє в Кольонії за згодою університету і папского нунція, однак не дійшло до нічого.

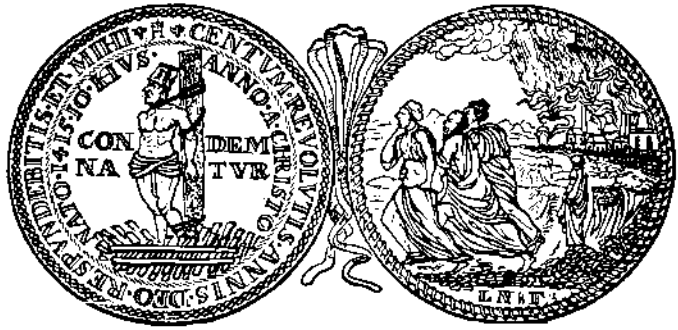

Відбитка медалю вибита на памятку смерти Гуса.

Фердинанд II. (1619-1637) мав тоже охоту покликати до житя інквізицию в Німеччині і в тій цїли видав сказівки, але епископи відмовили. І пізнїйше не один раз старали ся заложити інквізицийний трибунал, однак без висліду.

Інквізиция в Португалії.

Інквізиция в Португалії має більше характер борби поміж інквізиторами, що належали до домінїканьского закону а єзуїтами. Єзуїти, дійшли в Португалії до такої власти, як в жадній иншій державі. Легко додумувати ся що старали ся они взяти в свої руки уряд інквізицийний. В Португалії було дуже богато жидів а навіть займали високі уряди. Жиди були самостійні хотя підлягали ограничченєм загально пануючим в середних віках. Єще Іван II. противив ся впровадити інквізицию хотя видав дуже острі розпорядженя супроти жидів. Був він надто хитрий щоби позбути ся жидів з краю; позволив навіть жидам вигнаним з Ішпанії на осьмомісячний побут в Португалії. Розуміє ся треба додати що казав собі за те грубо платити, жидам не чинили нїчого з почувань людскости, але в цїли користи. Около 150 тисяч жидів користаючи з позволеня прибуло до Португалії. Около 600 тисяч жидівских ішпаньских родин дістали позволенє позістати в краю коштом 600 тисяч консадо в золоті.

Решта перенесла ся на побереже Африки. Се як на ті часи гуманітарне поступованє цілковито змінило ся за Емануеля, наслїдника згаданого короля, котрий обняв пановане в р. 1445. В початках його панованя здавало ся, що буде поступати ще лагіднїйше чим його попередник, позаяк усунув видані тамтим всї приписи. Та однак все змінило ся наколи оженив ся з дочкою Фердинанда з Іспанії. По смерти одної взяв другу дочку за жінку. Від того часу робив він під вплывом свого тестя. Вже в грудни 1446 р. видав розказ, щоби всї жиди, котрі не хотять охрестити ся, опустили край в протягу десять місяців. В цьвітни слїдуючого року розказано, щоби всїм жидівским родичам, котрі виходять з краю забрати дїти до десять лїт, охрестити і умістити у вірних католиків в ріжних частях королївства. Одинокий порт до еміґрації назначено Лїзбону а двайцять тисяч жидів уміщено в бараках і ужито всяких способів щоби їх навернути. Коли всї заходи не принесли жадного виспїдку, вийшов новий королївский розказ, щоби охрестити всїх жидів і жидівок до до 20 року житя. По виповненю сего розказу знову непокоїли родичів і пробітцювали їм звернути дїти в случаю принятя хресту. Змушувано до наверненя такими средствами як вязниця і голод.

Щоби приневолити жидів до наверненя пробітцяли їм, що в протягу двайцять лїт новохристіяни не будуть переслїдувані задля єреси. Ті обітниці повторено двайцять лїт пізнїйше з тим додатком, що навіть по тім речинци жаден єретицкий процес проти новохристіян не буде провадженний, хотяй би навіть і найпов ся обвинователь. Рівно і маєток мав переходити на дїти осуджених єретиків, але обітницю не цілковито дотримано.

Шість лїт по речинци папа Клємептий VII. увільнив Івана III. наслїдника Емануеля від даної обітниці і рівночасно післав інквізитора брата Diego de Silva з припорученєм установити сьв. трибунал.

Людність тим часом опирала ся на своїх правах і в своїй наївности не хотїла признати, що папа мав право звільнити від даної обітниці. Король отже був змушений часово виречи ся заложеня суду і справу з поворотом відослав до розслїдженя. Наслїдник змерлого в тім часї папи зізволив на сей крок, який жадав король і Клємептий VII. і призначив

в дни 23 марта 1536 р. згаданого повище брата Diego на ґенерального інквізитора, а трех епископів на його помічників. Рівночасно з тим в Португалії повстав сьв. трибунал, котрому наказано тримати ся загального права в провадженю процесів. В сей спосіб старали ся виробити собі полекшу в провадженю справ.

Португалія зістала поділена на поодинокі округи інквізицийні і в р. 1541 відбуло ся перше португальске auto dafe в Лізбонї. В загалї і тут інквізитори не рішили ревностю. Коли при якійсь нагодї з розказу папи Павла III. виданого з причини грошевої просьби новохристиян, отворено вязниці інквізицийні, то не менше 18 тисяч осіб отримало вільність. В р. 1559 по смерти першого ґенерального інквізитора король назначив яко наслїдника митрополиту Генриха з Браґі, що походив з королївскої родини. Сей зістав пізнїйше кардиналом а в кінцї королем Португалії. Зробив уклад з іспаньским ґенеральним інквізитором Tabera, щоби в пользованю на єретиків взаїмно себе підпомагати і видавати зловлених єретиків. Коли король так як і його попередник умер без потомства, Португалія мала щастє дістатись під князя Филипа II. з Іспанії. Ледви переступив границю Португалії а вже з цїлою ревностию взяв ся до укінченя інквізицийного дїла.

Позаяк уряд португальского ґенерального інквізитора був опорожнений, Филип рішив знести сей уряд а розширити поле до дїланя іспаньскому ґенеральному інквізиторови і в Португалії. Та проба не повела ся, позаяк людність португальска тримала ся свого права, що португальскі посїлости мають заряджувати собою незалежно від іспаньских.

Филип не так скоро занехав свій намір, хотїв звязлїйше злучити Іспанію з Португалією; своїх противників казав вимордувати. Той побожний Филип всказав на смерть два тисячі монахів і монахинь за се, що стояли по сторонї його противників. Завів так страшне пановане, що були аж два замахи на житє того людского потвора. За Филипа IV. Португальчики пробували скинути іспаньске ярмо і покликали на короля князя Bragans'u. Задля сего дїяльність інквізиторска ослабла і новоіменований король хотїв побільшити число своїх сторонників і рішив дати жидам вільність. То рішене сильно інквізитори поборювали і тримали сторону Іспанії знаючи, що там для них є найбільш жиру. Новий

король став ся противником інквізиції і був таким і пізнійше, коли його партия поборола іспаньску.

Рік 1672 дав спосібність до нової діяльности португальским інквізиторам. В Лїзбонї згинуло кілька посьвячених гостий, а вину приписувано ново - християнам. Можливим є, що самі інквізитори вистроїли таку штуку щоби мати спосібність до переслїдованя. В кождім случаю потравили з того скористати. Заарештовано сотки людий і піддано тортурам. Хотя переконувались що новохристіяне не мали нич спільного з тою крадежею не випускали їх однак з вязниці. Звернено ся до папи, котрий зажадав актів процесу до перегляду, то однак аж тогдї дістав частину тих актів коли загрозив всечесним отцям інквізиторам екскомунїкою. Король уважав сей час за найвідповіднїйший щоби зажадати реформи в поступованю інквізицийнім. Не скористав однак нїчого, противно стягнув на себе ненависть інквізиторів, котрі пімстили ся в той спосіб, що по смерти викопали його трупа і казали викляти в присутности його жінки.

Під конець XVII. столїтя єзуїти почали дуже енергічну роботу для з'організованя інквізицийноог трибуналу. Єзуїта Baltazar de Costa враз зі сповідником королївским Mansel'ом Fernandes'ом тоже єзуїта, були головними чинниками, котрі старали ся перепровадити ту зміну. Старали ся они з'єднати короля в той спосіб що в імени новохристіян оказали готовість виставити пятьтисячну армію і вислати єї на свій кошт до Індиї, аби отримати і розширити границю індийских посїлостий; обовязали ся тоже досилати кождого року по 1200 людей на власний кошт. Дальше обіцялп давати рікрічно по 20 тисяч ernsandos на удержане того війска, окрім покритя коштів і вислати місіонарів і епископів до тамтих місцевостей. З тих величезних жертв можна вносити який там панував гнет. Король був готовий приняти дар а на віть здавало ся, що і папа згаджає ся на се. Він вислав і провадив уклади з інквізиторами через свого нунция, котрому припоручив виступити проти з'усилям інквізиторів. Се не подобало ся королеви; він жадав щоби папа писав впрост до него: папа відмовив і уклади зістали зірвані.

Тодї оба єзуїти пробували постарати ся у короля, щоби сей віддав уряд ґенерального інквізитора одному з братчиків законних. І се не удало ся. Домініканьскі інквізитори

показали свою незахвіяну власть і в коротці потім урядили урочисте auto зі 106 особами. Они чули ся так сильними, що навіть піддали ревізиї королівску палату, шукаючи заказаних книжок.

Землетрус в дни 1 листопада 1855 р. обдарив вільностию значне число інквізицийних вязнів. При тій нагоді збурена інквізицийна палата вже не була з такою величавістю відбудована. Три роки по землетрусї вигнано єзуїтів з краю і тут домінїкани їх перегонили враз з інквізиторами.

Португальска інквізиция тревала аж до минувшого столїтя 1821 р. В тім роцї доперва дозволено виконувати не католицькі обряди.

Інквізиция в Англії і других країнах.

Діяльність анґлїйскої інквізиції припала за кровавих часів Марії. Скоро тільки вона засїла на анґлїйский престол в р. 1552 не перебирала в средствах щоби витупити реформацію, яку попирав єї батько. Она була жадна крови еще перед виданєм ся; коли вийшла за іспаньского короля Филипа II. жорстокість єї перейшла всякі границї. Кароль I. вже від давна мрів о тім сопружестві позаяк бажав всякими средствами прилучити Анґлію до Іспанії. Сопружество зістало заключене, хотя Мария була тетою, старшою о лїт одинайцять від свого супруга. Так уложена шпекуляция не удала ся, бо сопружество було бездїтне і Мария померла в чотири лїт по слюбі. Филип позіставив однак слїди своєї дїяльности і сейчас коли прибув до Анґлії, почав переслїдовати протестантів і костри безустанно горіли. Звірскість Марії збільшалась з кождим днем. В 1557 р. заложила она інквізицию на взір іспаньскої, щоби чимскорше винищити протестантів. На щасте в недовзї по тім померла і з єї смертію устали тоже переслїдованя протестантів.

Як Іспанія старала ся ущасливити свої американьскі посїлости інквізицийним трибуналом, так само Португалія докладала всїх старань для своїх земель індийских. Тут як і в Португалії історія інквізиції не є нїчим иншим як безустанною колотечею і борбою домінїканьских інквізиторів з єзуїтами. Була се борба о власть. Місцеві епископи сильно

попирали єзуїтів. Оба ті закони мали цілком відмінний спосіб поступованя: дипльоматичні єзуїти переводили свої плани підступом і крутими дорогами; домінїкани воювали більше силою. Самий вже відмінний спосіб поступованя мусїв довести до незгоди. Поступованє єзуїтів в Хинах кидає на них специяльне сьвітло. Тут з оскарженими поступовано в

Іван Викліф.

спосіб не згідний цілком з ідеєю христіяньства. Єзуїта Ricсеі потрафив здобути собі дуже вплывове становиско на пекінскім дворі задля своїх математично - астрономічних відомостей. О скільки то було тільки можливе опирав він нау-

ку Христа на Конфуцію. Старанно оминав такі представленя річей, які би противили ся загально пануючим поглядам.

Не згадував нїчого о розпятого Христа, позаяк для Китайців наука про розпятого Бога а особливо в низших клясах було недорічностию. Вони числились особливо з місцевими кастовими перекопанями, заборонили учащати низшим клясам до церков, призначених для висших каст.

І в поганьских землях які підлягали португальскому правительству поставлено трибунал інквізиційний. Так званий індийский апостол Франц Ксаверн, єзуїта і сьвятий католицкий, доводив що без інквізиційного суду трудно обійти ся. Сьвятий той богато зробив для наверненя поган. Писав він до настоятеля свого монастира, Ігнатия що нераз чув ся так умучений хрещенєм, що заледви міг рукою рушати; робив чудеса, воскресав умерших а часами уживав інквізиційних средств для побільшеня стада всемогучої церкви.

В р. 1542 Франц прибув до Індиї і в два роки пізнїйше в порті Cochin мав нараду з ґенеральним індийским вікарем, яку належить уважати за вступ до залеженя інквізиції в Індиях східних. Франц скаржив ся на заступників короля індийского, що сей не допомагав йому навертати невірних. Він жадав лише збруйної помочі, яко цїлком природної річи, а король не хотїв на се згодитись. Генеральний вікарий узнав скарги ті за слушні і удав ся на королївский двір, щоби постарати ся відкликати віцекороля. Франц післав ним лист до короля в якім просив прислати такого чоловіка, котрий би виключно старав ся о спасенє душ і мав неограничену власть над всїми урядниками і тільки в той спосіб буде може уникнути всїх дотепершних непорозумінь.

В недовзї потім скаржив ся Франц в своїм письмї до короля, що у східноіндийских землях множить ся що раз більше жидів. Яко одиноке средство уважав він завести інквізицию. Король Іван III. не відказав ся тій просьбі. Пятнайцять лїт пізнїйше заведено вже інквізицию завдяки стараню великого інквізитора і пізнїйшого короля Генриха. В р. 1560 перший інквізитор Allexo Diaz Fulcano удав ся до східних Індий і поселив ся в Goa названим Римом Азиї.

Португальці сейчас по загарбленю східно - індийских посїлостей розпочали рантовні пробн навертаня поган. При

помочи обітниць, загрожень і других средств старали ся отворити дорогу католицкій церкві. Було вже там богато християн, однак їх наука значно ріжнила ся від науки римскої церкви. Ті християне покликували ся на науку апостола Томи.

По якімсь часї епископ з Cochin Melchior Caneiro почав переслїдувати християн Томи. Забрав для своїх цїлий їх церкви і кого міг хрестив по друге. Хотїв усунути епископа тих християн однак не удало ся йому. Звернув тоже цильну увагу на Жидів, котрі утїкаючи перед переслїдованєм масами прибували тут з Европи. Перший виступ сьвятого трибуналу був ражучий. Не хотїли дати ся випередити своїм товаришам у вітчинї. Мешканцї побережа були в недовзї завойовані і змушені узнавати висшість паши і всего що відносить ся до него, Мешканцї гір заховали свою незалежність і не узнали папу за найвисшу голову. В сей спосіб громада христіян Томи зістала роздвоєна; одна звязана з Римом, друга — цїлком незалежна. Перша два рази більша від другої.

Коротка істория "Сьвятой Інквізициї" показує нам наглядно, як католицка церква розуміє ідею Великого Учителя любови і прямувала цїлком противною дорогою. Нищила огнем і мечем в старім і новім сьвітї народи, котрі не вірили так як они. Витинала цїлі міста і околиці, як тоже палила одиниці скоро падало підозрінє, що ті міста і околиці ті одиниці відмінно думали, як католицка церква наказувала.

В тих отже часах, цїла вартість чоловіка спочивала на тім, як і в що вірить, а одинокою заслугою його була зверхна формалїстична віра і ті два найцїннїйші цьвіти людского чув ства почали вянути, загибати. Любов уступала місце жорстокости, які переходили всяке понятє; милосердє, утїхам-радощам в хвилях найбільших терпінь людских, на яких згадку ще і тепер завмирає дух у грудях.

Чоловік став ся гіршим і страшнїйшим всякого кровожадного зьвіряти. Тигр і гиєна після заспокоєня голоду поважно відходять від останків недоїджених своїх жертв.

Люде позіставали при вирізаних трупах, або звуглених кострах, знущаючись над ними для побільшеня своєї радости, сьпіваючи — а радше виючи з вдоволеня.

Страшні і жорстокі ті часи тревали не рік, не два а кільканайцять столїть.

Сегодня минули вже інквізиційні часи; нїхто не може бути спалений задля своїх релїґійних переконань.

Все таки в цїлковитім спокою не полишає ся єще і тепер "єретиків". Нетерпимість свободи вірі єще тепер лишає по собі слїди, хотя не огнем і мечем, але більше "цивілїзованим" способом.

О. К.